

บทที่ 2

ภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างการศรัทธาในอิสลามกับพฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูบุตร

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทที่หนึ่ง¹ ทำให้ได้ทราบในเบื้องต้นว่า การศรัทธาในอิสลามเป็นรากฐานอันสำคัญของคุณธรรมทั้งมวล ในคัมภีร์อัลกุรอานหลายโองการกล่าวถึงเรื่องการศรัทธาประกอบไปด้วยการปฏิบัติคุณงามความดีและในหะดีษก็เช่นเดียวกัน และการปฏิบัติคุณงามความดีในอิสลามมีความหมายกว้างครอบคลุมถึงสิ่งที่เป็นศาสนกิจและกิจกรรมการปฏิบัติต่างๆ ในชีวิตประจำวันรวมทั้งการอบรมเลี้ยงดูบุตรซึ่งถือเป็นคุณงามความดีที่มีความสำคัญยิ่ง กระบวนการของการอบรมเลี้ยงดูบุตรจึงต้องสัมพันธ์และวางอยู่บนรากฐานของการศรัทธา ในบทนี้ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างการศรัทธาในอิสลามกับพฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูบุตร เป็นการเฉพาะเพื่อความชัดเจนและครอบคลุมรายละเอียดเพิ่มขึ้น โดยศึกษาความหมายของการศรัทธาในอิสลามและความสำคัญของการศรัทธาต่อการควบคุมพฤติกรรม การอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลาม และผลของการศรัทธาในอิสลามต่อพฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูบุตรตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. การศรัทธาในอิสลามและความสำคัญของการศรัทธาต่อการควบคุมพฤติกรรม

1.1 การศรัทธาในอิสลาม

1.1.1 ความหมายของการศรัทธาตามหลักภาษาศาสตร์

การศรัทธา ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 หมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใส ในภาษาอาหรับใช้คำว่า “อัลอีมาน” (الإيمان) อันหมายถึง การมีจิตใจเชื่อมั่นศรัทธาโดยปราศจากความสงสัย อัลอีมานมีรากศัพท์มาจากคำว่า “อัลอัมน์” (أمن) หมายถึง ความสงบมั่นคง ดังนั้นการศรัทธาในภาษาอาหรับจึงหมายถึง ความเชื่อที่สงบมั่นอยู่ในจิตใจอย่างแนบแน่นปราศจากความลังเลหรือสงสัย “อัลอีมาน” ตรงกันข้ามกับคำว่า “อัลกุฟร” (الكفر) ซึ่งหมายถึงการปฏิเสธศรัทธา ส่วนบุคคลผู้ศรัทธาในอิสลามภาษาอาหรับใช้คำว่า “อัลมุอฺมิน” (المؤمن) มีความหมายว่า ผู้ที่มีความเชื่อมั่นศรัทธาอย่างแน่วแน่ปราศจากข้อเคลือบแคลงสงสัยใด ๆ²

¹ ดูหน้า 5 - 25.

² ดู Ibn Manzūr, *Lisan al-'Arab*, เล่ม 13, หน้า 22-23; al-Zabīdī, *Taj al-'Arus*, เล่ม 9 หน้า 135 ; al-Munjid fī al-Lughah wa al-A'lām หน้า 118 และ al-Fairūs Abadi, *al-Qamūs al-Muhīt* หน้า 1176.

1.1.2 ความหมายของการศรัทธาตามหลักวิชาการ

การนิยามความหมายของ “การศรัทธา” หรือ “อัลอีมาน” ตามหลักวิชาการส่งผลต่อการพิจารณาถึงภาวะความศรัทธาของบุคคลว่ามีศรัทธาหรือไม่ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นมุอฺมิน หรือเป็นกาฟิร ซึ่งนับเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนยิ่ง นักปราชญ์มุสลิมจึงได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้อย่างกว้างขวางและแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากอัลกุรอานมิได้ให้นิยามความหมายการศรัทธาไว้โดยเฉพาะ เพียงแต่ได้กล่าวถึงลักษณะของความเป็นผู้ศรัทธาไว้ในหลายโองการพร้อมทั้งขอมรับการยอมรับความศรัทธาของบุคคลที่กล่าวด้วยคำปฏิเสธในสภาวะที่ถูกบังคับหากหัวใจของเขายังคงศรัทธามั่น

อัลลอฮฺ ﷻ ครัสว่า

﴿ مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهُ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ..الآيَةِ. ﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 106 บทอันนะหฺลุ)

ความว่า “ผู้ใดปฏิเสธศรัทธาต่ออัลลอฮฺหลังจากที่เขาได้ศรัทธาแล้ว (เขาจะได้รับความกริ้วโกรธจากอัลลอฮฺ) เว้นแต่ผู้ที่ถูกบังคับทั้ง ๆ ที่หัวใจของเขาเปี่ยมไปด้วยการศรัทธา...”

ในทางกลับกัน อัลลอฮฺ ﷻ ทรงปฏิเสธความศรัทธาของผู้ที่กล่าวคำปฏิญาณยืนยันความศรัทธาในสภาพที่หัวใจของเขายังคงเคลือบแฝงด้วยความปฏิเสธต่อพระองค์ เช่น กรณีของพวกมุนาฟิควน (พวกที่กลับกลอก) อัลลอฮฺ ﷻ ครัสว่า

﴿ وَلَا تَصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ ۗ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَآ تَأْوُوا وَهُمْ فَسِيقُونَ ﴾

(บทอัคเคาะบะฮฺ โองการที่ 84)

ความว่า “และเจ้าจงอย่าละหมาดให้แก่คนในหมู่พวกเขาที่ตายไปเป็นอันขาด และจงอย่ายืนที่หลุมศพของเขา แท้จริงพวกเขานั้นได้ปฏิเสธต่ออัลลอฮฺ และเราะสูลของพระองค์ และพวกเขาได้ตายลงขณะที่พวกเขาเป็นผู้ละเมิด”

ตามนัยแห่งสองโองการที่กล่าวมาข้างต้นนี้ บ่งชี้ว่าการศรัทธาหรือการปฏิเสธศรัทธานั้นอยู่ที่จิตใจไม่ใช่อยู่ที่ลิ้นหรือถ้อยวาจา การตัดสินใจว่าผู้ใดศรัทธาหรือไม่ศรัทธาจึงต้องพิจารณาถึงสิ่งที่ซ่อนเร้นภายในจิตใจเป็นสำคัญ แต่เนื่องจากไม่มีใครสามารถล่วงรู้ถึงสิ่งที่อยู่ภายในใจของผู้อื่นได้นอกจากอัลลอฮฺ ﷻ ผู้ทรงรอบรู้อย่างทั้งในที่ลับและเปิดเผยเท่านั้น การพิจารณาคัดสินความศรัทธาในลักษณะนี้จึงเป็นเอกสิทธิ์ของอัลลอฮฺ ﷻ แต่ผู้เดียว

อย่างไรก็ตาม เมื่อไม่มีการนิยามความหมายของการศรัทธาไว้ในอัลกุรอานโดยเฉพาะ ย่อมเป็นหน้าที่ของท่านเราะสูล ﷺ ในการอธิบายความหมายของการศรัทธาให้มีความชัดเจน และท่านเราะสูล ﷺ ก็ได้อธิบายไว้ในหลายหะดีษ ที่สำคัญเช่นในหะดีษที่ท่านเราะสูล ﷺ ได้อธิบายความหมายของอัลอิสลาม อัลอีมาน และอัลอิหฺसानเพื่อตอบคำถามของผู้ถามคือญิบรีล¹ ดังมีความตอนหนึ่งว่า

“การศรัทธา คือความเชื่อมั่นต่ออัลลฮฺ และต่อบรรดาอิกะษะฮฺของพระองค์ และเชื่อมั่นต่อคัมภีร์ของพระองค์ และต่อเราะสูลของพระองค์ และต่อวันอากิเราะฮฺ และเชื่อมั่นต่อลึกลับความดีความชั่วแห่งพระองค์...”²

ในอีกหะดีษหนึ่งท่านเราะสูล ﷺ ได้ถามเหล่าเศาะหาบะฮฺ ﷺ ของท่านว่า พวกท่านทราบไหมว่าอัลอีมานคืออะไร เหล่าเศาะหาบะฮฺ ﷺ ตอบว่า อัลลฮฺและเราะสูลของพระองค์ที่ยอมรับรู้ดียิ่ง ท่านเราะสูล ﷺ จึงได้อธิบายว่า

“อัลอีมาน คือ การปฏิญาณตนว่าไม่มีพระเจ้าใดที่เที่ยงแท้พ้นจากอัลลฮฺ และมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลฮฺ และการดำรงไว้ซึ่งการละหมาด และการบริจาคซะกาต และการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน...”³

ท่านเราะสูล ﷺ ได้กล่าวอีกว่า “การศรัทธามีมากกว่าหกสิบแขนงและความละอายก็เป็นแขนงหนึ่งของการศรัทธา”⁴

“การขจัดสิ่งกีดขวางออกจากถนนหนทางเป็นส่วนหนึ่งของการศรัทธา”⁵ และอื่น ๆ

ตามนัยแห่งหะดีษต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นนี้มีความหมายบ่งชี้ว่า การศรัทธาหมายถึง การยึดเหนี่ยวทางจิตใจ การปฏิญาณด้วยวาจา รวมทั้งการแสดงออกทางร่างกาย แต่ในตัวของมันได้ระบุชัดเจนว่าหมายถึงเฉพาะจิตใจ หรือวาจา หรือกายอย่างหนึ่งอย่างใดแต่เพียงอย่างเดียวหรือทุกอย่างประกอบกัน ในการศึกษาตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่าปวงปราชญ์มุสลิมได้แสดงความ

¹ นามของมลาอิกะฮฺท่านหนึ่งของอัลลฮฺ ﷻ ทำหน้าที่นำบุญผู้ดี (คัมภีร์ต่างๆ) จากพระองค์มาสู่บรรดาศาสนทูตเพื่อเผยแพร่แก่ประชาชาติ.

² เป็นส่วนหนึ่งของความหมายหะดีษที่บันทึกโดยมุสลิม กิตาบที่ 2 บาบที่ 1 หะดีษหมายเลข 9.

³ เป็นส่วนหนึ่งของความหมายหะดีษที่บันทึกโดยบุคอรีย์ กิตาบที่ 2 บาบที่ 38 หะดีษหมายเลข 51.

⁴ ความหมายหะดีษที่บันทึกโดยบุคอรีย์ กิตาบที่ 2 บาบที่ 2 หะดีษหมายเลข 8.

⁵ ความหมายหะดีษที่บันทึกโดยมุสลิม กิตาบที่ 2 บาบที่ 12 หะดีษหมายเลข 51, อัคคิมิชี กิตาบที่ 37 บาบที่ 6 หะดีษหมายเลข 2539 จำนวนที่อ้างเป็นของมุสลิม.

เห็นอย่างกว้างขวางในการอธิบายความหมายของการศรัทธาตามหลักวิชาการ ซึ่งอาจจำแนกได้เป็นสี่แนวทัศนะที่สำคัญดังนี้

ทัศนะแรก เป็นทัศนะของกลุ่มอะฮ์ลิยะฮ์¹ มีความเห็นว่า “การศรัทธานั้น หมายความว่าเฉพาะการรู้จักอัลลอฮ์ ﷻ และการรู้จักบรรดาเราะสุลรวมถึงสิ่งที่ท่านเหล่านั้นนำมาเผยแผ่เท่านั้น” (al-Ash‘ari, 1990 : 213-214) ส่วนประการอื่นนอกเหนือจากนั้นไม่ว่าการปฏิญาณด้วยลิ้น หรือปฏิบัติด้วยร่างกายไม่ถึงเป็นส่วนที่อยู่ในความหมายของศรัทธา (Abu Ya‘la, 1990 : 161)

ทัศนะที่สอง เป็นทัศนะของกลุ่มอัลกีรอมียะฮ์² มีทัศนะว่า “การศรัทธานั้น หมายความว่าเฉพาะการยอมรับด้วยวาจาเท่านั้น กล่าวคือด้วยการกล่าวด้วยคำปฏิญาณทั้งสองโดยไม่มีเงื่อนไขต้องเชื่อมั่นด้วยจิตใจอย่างแน่วแน่” ดังนั้น การกระทำหรือพฤติกรรมภายนอกรวมทั้งการเชื่อมั่นด้วยจิตใจ จึงมิใช่องค์ประกอบส่วนหนึ่งของการศรัทธาตามความหมายของทัศนะนี้ และแน่นอนเมื่อผู้ใดเปล่งวาจาจากคำปฏิญาณทั้งสอง ผู้นั้นย่อมมีอิมานที่สมบูรณ์ โดยไม่คำนึงถึงสภาพภายในจิตใจและแม้ยังมีได้กระทำการกัศดีใด ๆ ก็ตาม (Abu Ya‘la, 1990 : 161 ; al-Ash‘ari, 1990 : 213)

ทัศนะที่สาม เป็นทัศนะของจีลาน อัคคิมัซกี³ อิมามอะบูหะนีฟะฮ์ และปวงปราชญ์มัซฮับหะนาฟี มีความเห็นว่า “การศรัทธาคือการเชื่อมั่นด้วยจิตใจประกอบด้วยการกล่าวปฏิญาณด้วยลิ้น” (al-Ash‘ari, 1990 : 19) ตามทัศนะนี้บุคคลที่เชื่อมั่นด้วยจิตใจหรือกล่าวยอมรับด้วยวาจา

¹ กลุ่มอะฮ์ลิยะฮ์ เป็นส่วนหนึ่งของพวกมุรฎูอะฮ์ซึ่งเป็นกลุ่มแนวคิดคัมฮิลมุสละมาน นำโดย อัลญะฮะลีย์ อิบน์ ซือฟวาน มีทัศนะทางความคิดเหมือนกับกลุ่มอะฮ์ลิยะฮ์ สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มนี้คือปฏิเสธคุณลักษณะและพระนามที่แท้จริงของอัลลอฮ์ ﷻ ทั้งหมด โดยถือว่าพระนามของอัลลอฮ์นั้นเป็นเชิงการอุปมา(มะญาซ) เพราะฉะนั้นอัลลอฮ์ ﷻ ก็จะเหมือนกับมนุษย์และสิ่งถูกสร้างทั้งหลาย ปฏิเสธความเร้าลับในโลกหน้าหลายประการ เช่น การลงโทษในคุโบร์ ตะพาน (สิโรฮฺ) คราฐ และการเห็นอัลลอฮ์ ﷻ เป็นกลุ่มที่มีทัศนะว่าสวรรค์และนรกพินาศ (Ghalib Ibn ‘Ali ‘Awaji, 1997 : 2/983-991)

² กลุ่มอัลกีรอมียะฮ์ เป็นส่วนหนึ่งของพวกมุรฎูอะฮ์เช่นเดียวกัน นำโดย อะบูอับดุลลอฮ์ มุฮัมมัด อิบน์ กัรรอิม อัตติฮ์ตานี มีแนวความคิดยอมรับในคุณลักษณะที่แท้จริงของอัลลอฮ์ ﷻ แต่โดยเกิดในบางลักษณะถึงขั้นเปรียบเหมือน (คัมพาริ) ขอมรับในความเป็นมุอิมินของทนมุนเฟีลในโลกนี้ ส่วนในโลกหน้าจะเป็นส่วนหนึ่งของผู้ปฏิเสธและคงอยู่ในนรกตลอดกาล (Ghalib Ibn ‘Ali ‘Awaji, 1997 : 2/943)

³ จีลาน อัคคิมัซกี คือ ซิลา เอน อิบน์ มุสลิม อิบน์ อิบน์ อับดุลวะฮาบ อัคคิมัซกีมีความเชี่ยวชาญทางด้านโหราศาสตร์ เป็นผู้นำกลุ่ม “มีลันียะฮ์” เป็นบุคคลที่ส่องรองจากอัลญะฮะลีย์ ได้วิพากษ์เรื่องกอดิร มีทัศนะเกี่ยวกับกอดิรว่า กำหนดความดีและชั่วนั้นมาจากมนุษย์ บางท่านกล่าวว่า เขาได้ตะบะฮ์แล้วเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องกอดิรดังกล่าวความดีหรือชั่วของท่านอุมัร อิบน์ อับดุลอะซีซ แต่เมื่อท่านอุมัรเสียชีวิต เขากลับเปิดเผยแนวคิดดังกล่าวอีกครั้ง กระทั่งอิมามอาลีฟีตวาให้ประหารชีวิต ท่านอิซฮาม อิบน์อับดุลมุลิกจึงมีคำสั่งให้สังหารเขา จีลาน เสียชีวิตเมื่อประมาณ ปี ฮ.ศ. 105 = ค.ศ. 723 ณ เมืองคามาซกัท (al-Zirikli, 1999 : 5/124 : Matba‘ah al-kathulikiyah. 1973 : 513)

แต่เพียงอย่างเดียวหนึ่งนั้นย่อมไม่ถือว่าเป็นผู้มีอีมานหรือมุอฺมิน แต่ผู้ที่เชื่อมั่นด้วยจิตใจพร้อมทั้งเปล่งวาจายอมรับด้วยการกล่าวคำปฏิญาณทั้งสอง ผู้นั้นย่อมมีอีมานที่สมบูรณ์แม้ยังมิได้ปฏิบัติคุณงามความดีหรือทำการภักดีใด ๆ ก็ตาม

ทัศนะที่ดี เป็นทัศนะของ อะฮฺลุสสุนนะฮฺวัลญะมาอะฮฺ ซึ่งมีความเห็นว่า “การอีมานประกอบด้วยความเชื่อมั่นด้วยจิตใจ การกล่าวยอมรับด้วยวาจา และการปฏิบัติด้วยร่างกาย” อิบน์ अबฺดิลาหฺ (Ibn Abd al-bar, 1967 : 9/238) กล่าวว่า “บรรดานักกฎหมายอิสลามและนักปราชญ์ด้านหะดีษมีความเห็นสอดคล้องกัน (อิญมาอฺ) ว่า การศรัทธานั้น คือถ้อยวาจาประกอบด้วยกรกระทำและย่อมไม่มีการกระทำใด ๆ เกิดขึ้นได้โดยสมบูรณ์ในอิสลามเว้นแต่ต้องประกอบด้วยเจตนา การศรัทธาในทัศนะของปวงปราชญ์เหล่านี้ทวีเพิ่มขึ้นด้วยการเคารพภักดี และลดหย่อนลงด้วยการทรยศฝ่าฝืน การเคารพภักดีคืออัลลอฮฺ ﷻ ทุกประการจึงหมายถึงการศรัทธาตามทรรศนะของพวกเขา เพียงแต่มีรายงานจากท่านอิมามหะนะฟีและอัศรมิตรของท่านเท่านั้นที่ให้ความหมายแตกต่างออกไป โดยเห็นว่าการภักดีไม่ถือว่าเป็นส่วนประกอบของการศรัทธา”

อย่างไรก็ตาม ปวงปราชญ์ที่มีความเห็นสอดคล้องกันตามแนวทัศนะนี้ยังมีความขัดแย้งกันในรายละเอียดบางแง่มุม เช่น กลุ่มมุตะฮิละฮฺ¹ มีความเห็นที่แตกต่างจากกลุ่มอะชาอิเราะฮฺ² ในสาระสำคัญหรือนำหนักขององค์ประกอบด้านการกระทำ โดยกลุ่มมุตะฮิละฮฺเห็นว่ากรกระทำเป็นสาระสำคัญของการศรัทธามีใจเพียงส่วนประกอบเสริมให้การศรัทธามีความสมบูรณ์ พวกเขา กล่าวว่า “การศรัทธานั้นหมายถึงการภักดีต่าง ๆ ทั้งหมดทั้งการภักดีที่เป็นภาคีฟรฎู (บังคับ) และภาคสุนนะฮฺ (ส่งเสริม) คนที่ทำบาปหนัก (ฟาศิก) ย่อมหมดสภาพความเป็นผู้ศรัทธา เพียงแต่ในสภาพเช่นนี้มีได้เปลี่ยนไปเป็นผู้ปฏิเสธ (กาฟิร) เสียทีเดียว หากเป็นผู้อยู่ในระหว่างทั้งสองนั้นคือระหว่างกรเป็นผู้ศรัทธาและผู้ปฏิเสธ (al-Ash‘ari, 1990 : 1/329, 331)

¹ มุตะฮิละฮฺ ฮฺ เป็นกลุ่มทางความคิดอิสลามกลุ่มหนึ่งกำเนิดขึ้นในคอนสแตนติโนเปิลของยุคอุมัยยะฮฺ และรุ่งเรืองในยุคอับบาซียะฮฺ เป็นกลุ่มที่คิดหลักแห่งเหตุผลและปัญญาเป็นสำคัญในการเข้าใจหลักการศรัทธาในอิสลาม ทั้งนี้เนื่องจากได้รับอิทธิพลของปรัชญาโบราณ เช่น ปรัชญากรีก ฮิว และอินเดีย ด้วยเหตุนี้ ทำให้แนวความคิดเรื่องหลักการศรัทธาของกลุ่มมุตะฮิละฮฺเหวี่ยงแนวจากแนวความคิดของกลุ่มอะฮฺลุสสุนนะฮฺวัลญะมาอะฮฺ ผู้ก่อตั้งแนวคิดนี้คือ วาซิด บิน ฮะฎุอฺ ส่วนแนวคิดที่เป็นจุดเด่นของกลุ่มนี้คือ แนวคิดเกี่ยวกับสถานะของผู้ทำบาปหนัก พวกเขาเห็นแนวคิดที่ว่า ผู้ที่ทำบาปหนักจะอยู่ระหว่างสองสถานะ คือสถานะของผู้ศรัทธาและผู้ปฏิเสธศรัทธา คือไม่อยู่ในสถานะหนึ่งใดอย่างเด็ดขาด กลุ่มนี้มีชื่อเรียกหลายชื่อ ได้แก่ มุตะฮิละฮฺ ฮฺ เกาะรียะฮฺ อัคลียะฮฺ และวะฮิดียะฮฺ เป็นต้น (al-Juhani, 1998 : 69 – 73)

² อะชาอิเราะฮฺ คือกลุ่มแนวคิดด้านอิหมุดกะลาม ผู้ก่อตั้งแนวคิดนี้คือ อะลี อิบน์ อิตลามฮฺ อัชชะอะรียฺ เป็นกลุ่มแนวคิดที่คิดอัลกุรอาน สุนนะฮฺ และสติปัญญาเป็นเกณฑ์ในการเข้าใจหลักการศรัทธาในอิสลามและในการโต้แย้งผู้ศรัทธาทางความคิด เช่น กลุ่มมุตะฮิละฮฺ และกลุ่มแนวคิดทางปรัชญาอื่นๆ นักวิชาการที่เป็นแกนนำแนวคิดนี้มีหลายท่าน เช่น กอฎีอะบูบักร อัคบักีนี ฮะบุ อิลฮาก อัชชะรอฮฺ และอิมามอะบูนาอิม อัลญะมาลี เป็นต้น (Ghalib Ibn ‘Ali ‘Awaji, 1997 : 2/87-89)

ในขณะที่กลุ่มอะฮาอิเราะฮ์ มีความเห็นว่า “การศรัทธา คือความเชื่อมั่นทั้งทางภาษาศาสตร์และทางวิชาการ ส่วนการกระทำและพฤติกรรมทั้งหลายนั้นเป็นส่วนประกอบเสริมของการศรัทธา หาใช่แก่นแท้ที่เป็นสาระสำคัญของการศรัทธาไม่” (Abu Ya‘lā, 1990 : 158)

อิบนุฮันบัล (Ibn Hanbal) กล่าวว่า “การศรัทธานั้น คืออ้อยวาจาและการกระทำ ประกอบกันซึ่งอาจเพิ่มหรือหย่อนลงได้ กล่าวคือเมื่อบุคคลทำความดีการศรัทธาของเขาจะทวีเพิ่มขึ้น และเมื่อละเลยความดีการศรัทธาก็จะย่อหย่อนลง” (อ้างถึงใน Abu Ya‘lā, 1990 : 153)

อิบนุ อะบีชะบะฮ์¹ (Ibn Abī Shaibah, 1983 : 50) กล่าวว่า “การศรัทธาในทัศนะของเรา คือการกล่าวด้วยวาจาและการกระทำ ซึ่งอาจเพิ่มขึ้นและลดลง”

อิบนุคัยมียะฮ์ (Ibn Taimīyah, 1995 : 121, 162, 264-271) กล่าวว่า “การศรัทธาคือ การกล่าวด้วยวาจาพร้อมด้วยการกระทำ” และได้กล่าวถึงทัศนะของกลุ่มชนชาวสะลัฟและบรรดานักวิชาการว่า “บางครั้งพวกเขาถือว่า อีमानหมายถึง คำพูดและการกระทำ บางครั้งกล่าวว่า หมายถึงทั้งคำพูดการกระทำและการยอมรับ บางครั้งกล่าวว่าหมายถึง คำพูด การกระทำ การยอมรับ และการปฏิบัติตามสุนนะฮ์ และบางครั้งก็กล่าวว่า คือ การกล่าวด้วยลิ้น การยึดมั่นด้วยหัวใจ และการปฏิบัติด้วยร่างกาย โดยอิบนุคัยมียะฮ์ได้แสดงทัศนะต่อคำกล่าวเหล่านี้ว่าทั้งหมดนั้นถูกต้อง”

อิบนุเราะญับ² (Ibn Rajab) ได้ให้ความหมายการศรัทธาไปในแนวทางเดียวกับปราชญ์ท่านอื่น ๆ ว่า หมายถึง คำพูด การกระทำ และเจตนา โดยได้ขยายความเพิ่มเติมว่า คลังแห่งการศรัทธาครอบคลุมถึงการประดับประดาทั้งสามส่วนที่กล่าวมาในข้างต้น กล่าวคือ ประดับจิตใจด้วยการประทับการศรัทธาให้มั่นคง ประดับลิ้นด้วยถ้อยคำกล่าวปฏิญาณการศรัทธา และประดับเรือนกายด้วยการปฏิบัติงานที่เสริมให้ศรัทธาเข้มแข็ง และสิ่งที่เป็นที่แพร่หลายจากกลุ่มชนชาวสะลัฟ และปราชญ์สาขาหะดีษ คือ การศรัทธาประกอบด้วยวาจา การกระทำ และเจตนา โดยที่การทำงานทุกอย่างประมวลอยู่ในความหมายของการศรัทธา (อ้างถึงใน al-Shubbilī, 1995 : 424)

¹ อิบนุ อะบีชะบะฮ์ ชื่อเต็มว่าอะบูบักร อับดุลลอฮ์ อิบนุ มุฮัมมัด อิบนุ อะบีชะบะฮ์ อัลดะบะบีย์ เกิดเมื่อปี ค.ศ. 159 = ค.ศ. 776 เป็น นักปราชญ์สาขาหะดีษที่ได้รับความนิยมเชื่อถือ เป็นครูของบุคอรี มุสลิม อะบูดาวูด และอิบนุมาญะฮ์ ตะบุลกี อิลกอสิม อิบนุ สลาม กล่าวว่า หะดีษสั้นสุดลงที่เล่ากัน คือ อะบูบักร อิบนุอะบีชะบะฮ์ อะหฺมัด อิบนุ หัมมัด ชะหฺฮะฮ์ อิบนุ มะอีน และอะลี อิบนุ อัลมะคีนี ผลงานด้านตำราของท่านมีหลายเล่ม เช่น อัลมุฮันนะฟ อัลมุศนัค อัลอิมาน และอื่น ๆ เสียชีวิตปี ค.ศ. 235 = ค.ศ. 849 (al-Zirikli, 1999 : 4/117-118)

² อิบนุเราะญับ อัลกันนะบะลี ชื่อเต็มว่า อับดุลเราะมาน อิบนุอะหฺมัด อิบนุเราะฮ์บ์ อัลสะลามีย์ อัลบัมดาศีย์ เกิดที่กรุงแบกแดด เมื่อปี ค.ศ. 736 = ค.ศ. 1316 เป็นนักปราชญ์สาขาหะดีษและฟิกฮ์ มีผลงานด้านตำราหลายเล่ม เช่น ญามิอุ อัลอุลุมวัลหิกัม ชัรฎุญามิอุ อัลดีนีย์ อัลเกาะวออีษ์อัฟกียะฮ์ และอื่นๆ เสียชีวิตที่กรุงดามัสกัส เมื่อปี ค.ศ. 795 = ค.ศ. 1393 (al-Zirikli, 1999 : 3/295)

ดังกล่าวแล้วข้างต้น เห็นได้ว่าปวงปราชญ์มุสลิมได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความหมายของการศรัทธาตามหลักวิชาการไว้อย่างหลากหลายแตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวทัศนะของนักวิชาการกลุ่มอะฮ์ลุลสุนนะฮ์วัลญะมาอะฮ์ เพราะเป็นการให้ความหมายการศรัทธาที่สอดคล้องและครอบคลุมหลักฐานต่าง ๆ ทั้งจากอัลกุรอานและสุนนะฮ์อย่างมีเหตุผล โดยให้ความหมายว่าการอีมานต้องประกอบไปด้วยความเชื่อมั่นด้วยจิตใจ การยอมรับด้วยวาจา และการปฏิบัติด้วยร่างกาย ทั้งนี้โดยถือว่าการเชื่อมั่นด้วยจิตใจคือรากฐานที่สำคัญที่สุดของการศรัทธา แม้ว่าจะไม่มีผู้ใดล่วงรู้แต่อัลลอฮ์ **ﷻ** ย่อมล่วงรู้และทรงตอบแทนผลกรรมตามความรอบรู้อย่างยิ่งของพระองค์ นอกจากนั้นท่านนบี **ﷺ** กล่าวว่า

((يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ إِذَا كَانَ مِنْكُمْ مَرْءٌ يَخْتَارُ فَأَخَذَ الْإِسْلَامَ فَكَفَىٰ لَهُ عَمَلًا))¹

ความว่า “พึงทราบ อันที่จริงในร่างกายนั้นมีเนื้อก้อนหนึ่ง เมื่อเนื้อก้อนนั้นสมบูรณ์ร่างกายทุกส่วนก็สมบูรณ์ไปด้วย และเมื่อเนื้อก้อนนั้นเสียทุกส่วนของร่างกายก็เสียไปด้วย พึงทราบว่าเนื้อก้อนนั้นคือ “หัวใจ”

เมื่อ “หัวใจ” มีความสำคัญไม่เพียงแต่สุขภาพจิตเพียงส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย หากยังเป็นศูนย์กลางบัญชา คัดสินใจ และควบคุมอวัยวะให้กระทำการหรือไม่กระทำการตลอดจนแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดตามความในหะดีษข้างต้น หัวใจจึงเป็นอวัยวะที่เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการเป็นสถานที่รองรับการศรัทธา เพราะจิตใจคือต้นกำเนิดแห่งความคิด ความรู้สึกที่เป็นนามธรรม และเป็นสิ่งผลักดันให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ส่วนการยอมรับด้วยวาจาเป็นการแสดงออกซึ่งความศรัทธาที่อยู่ภายในจิตใจให้เป็นประจักษ์ และการปฏิบัติความดีงามเป็นการเสริมสร้างความสมบูรณ์แก่การศรัทธา กระทั่งหากแม้ว่าไม่มีการกระทำความดีใด ๆ ก็มิได้ส่งผลกระทบต่อการศรัทธา ตราบเท่าที่จิตใจยังคงเชื่อมั่น เพราะการศรัทธาโดยเนื้อแท้เป็นนามธรรมภายในจิตใจที่ไม่สามารถสัมผัสหรือจับต้อง พฤติกรรมภายนอกอื่นได้แก่การกล่าวคำปฏิญาณและพฤติกรรมต่าง ๆ ทางกายเท่านั้นที่จะเป็นเครื่องพิสูจน์นามธรรมดังกล่าวภายในจิตใจ ดังหลักพื้นฐานที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า “กรรมเป็นเครื่องชี้เจตนา”

¹ ส่วนหนึ่งของหะดีษที่รายงานโดยบุคอรี, igitabที่ 2, บาบที่ 37, หะดีษหมายเลข 50 ; มุสลิม, igitabที่ 23, บาบที่ 20, หะดีษหมายเลข 2996 และ อัคดีรมิซซี, igitabที่ 11, บาบที่ 1, หะดีษหมายเลข 1126 (อัคดีรมิซซีกล่าวว่า หะดีษนี้เป็นหะดีษหะสันเศาะอียะฮ์) ส่วนวันที่อ้างไว้ในของบุคอรี.

เมื่อมนุษย์ไม่สามารถล่วงรู้ถึงความในใจของผู้อื่นได้ ความเชื่อมั่นด้วยจิตใจเพียงอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอต่อการยืนยันการศรัทธาสำหรับมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งหากยอมรับการศรัทธาด้วยจิตใจของบุคคลแต่เพียงอย่างเดียวย่อมไม่อาจแบ่งแยกกระหว่างมุสลิมผู้มีศรัทธากับต่างศาสนิกที่ไร้ศรัทธาได้ “หัวใจและวิญญาณคือสิ่งขับเคลื่อนเรณูร่างของมนุษย์ การรับรู้ของหัวใจ (ในสายตาของมนุษย์) เป็นความเร้นลับที่ไม่มี ความแตกต่างระหว่างมุอิมินกับกาฟิร” (‘Abd al-‘Aziz, 1990 : 148)

1.1.3 ธรรมชาติของการศรัทธาในอิสลาม

ความหมายของการศรัทธาตามหลักภาษาศาสตร์และหลักวิชาการดังที่กล่าวมาข้างต้น นั้นบ่งชี้ถึงลักษณะธรรมชาติของการศรัทธาในอิสลามที่ก่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ชีวิตมนุษย์ เป็นพลังแห่งวิญญาณและรัศมีแห่งทางนำสำหรับการดำเนินชีวิต ดังที่กูฏบุ (Qutb, 1992 : 6/3964-3965) ได้กล่าวในการอธิบายอัลกุรอาน บทอัลอิสร ดังนี้

“ในที่นี้ เราจะไม่นิยามความหมายของการศรัทธาในเชิงวิชาการหรือในเชิงนิติศาสตร์ แต่เราจะกล่าวถึงธรรมชาติของการศรัทธาและคุณค่าของมันต่อการดำเนินชีวิต การศรัทธานั้น คือการเชื่อมสัมพันธ์ของมวลมนุษย์ผู้ถูกจำกัดในทุกสิ่ง คำคือย และคัมภีร์ กับผู้ทรงเป็นดั้งเดิม อมตะ และเป็นที่มาของทุกสรรพสิ่ง ดังนั้นการศรัทธาจึงทำให้มนุษย์สัมพันธ์กับโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายซึ่งถูกกำหนดมาจากแหล่งเดียวกัน สัมพันธ์กับระบบแห่งธรรมชาติที่ควบคุมจักรวาลนี้ สัมพันธ์กับพลังอำนาจอัน ยิ่งใหญ่ และหลุดพ้นจากเขตแดนแห่งตัวตนเพียงน้อยนิดสู่ห้วงแห่งจักรวาลอันไพศาลจากพลังอัน คำคือยสู่พลังอันมหาศาลไร้ขีดจำกัด จากพันธนาการแห่งอายุขัยของตัวตนที่สิ้นสุด ความยั่งยืนเป็นอมตะนิรันดกาลซึ่งไม่มีใครรู้ นอกจากอัลลอฮ์ผู้ทรงอภิบาลแห่งสากลจักรวาลเท่านั้น”

กูฏบุ (Qutb, 1992 : 4/2085) ได้กล่าวอีกว่า “แน่แท้การศรัทธาเป็นรัศมี มันคือรัศมีในหัวใจ รัศมีในอวัยวะต่าง ๆ รัศมีในประสาทสัมผัส และรัศมีที่จะทำให้ประจักษ์แจ้งในข้อเท็จจริงของสรรพสิ่งทั้งหลาย ข้อเท็จจริงแห่งคุณค่าและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในทุกมิติ มุอิมินจึงพิเนิจเพราะห้ด้วยรัศมีนี้ซึ่งเป็นรัศมีแห่งอัลลอฮ์ ผู้ศรัทธาหรือมุอิมินจึงสามารถมองเห็นข้อเท็จจริง และกำหนด จุดยืนที่สอดคล้องกับความเป็นจริง ไม่ดำเนินชีวิตแบบลองผิดลองถูก และไม่หกล้มในทุกก้าวย่างของเขา”

การอธิบายลักษณะธรรมชาติของการศรัทธาที่กล่าวมานี้ มิได้มุ่งที่จะให้ค่านิยามความหมายของการศรัทธา แต่เป็นการอธิบายที่มุ่งถึงคุณค่าและประโยชน์ของการศรัทธาเป็นสำคัญ ประหนึ่งว่าคุณค่าและประโยชน์อันจะเกิดขึ้นจากการศรัทธานั้นคือลักษณะ โดยธรรมชาติของมัน เพราะการ

ศรัทธาเป็นรัศมีส่องสว่างให้มองเห็นความจริงของสรรพสิ่งในทุกมิติ รู้จักสัมพันธ์กับสิ่งรอบข้าง และที่มาของสิ่งต่าง ๆ รู้กฎรู้ผิดและรู้ จุดหมายปลายทาง ในขณะที่การอธิบายความหมายเชิงวิชาการเป็นการอธิบายที่มุ่งถึงความหมายที่แสดงถึงความมีอยู่หรือสูญหายไปของการศรัทธาในตัวบุคคล ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการพิจารณาพิพากษาสถานภาพของบุคคลว่าเป็นผู้ศรัทธาหรือผู้ปฏิเสธ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากในทางนิติศาสตร์และทางการปกครอง ในขณะที่ความหมายตามลักษณะธรรมชาติของการศรัทธานี้ เป็นขุมพลังอันมหาศาลต่อการสร้างสรรค์พัฒนาคุณภาพชีวิตของทั้งปัจเจกบุคคลและสังคม

1.1.4 การเพิ่มขึ้นและหย่อนลงของการศรัทธา

การศรัทธาตามความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นมีลักษณะคงที่เสมอต้นเสมอปลาย หรือมีลักษณะสูงต่ำที่อาจเพิ่มขึ้นหรือหย่อนลงได้ ในเรื่องนี้ปวงปราชญ์มุสลิมได้แสดงทัศนะและเสนอหลักฐานต่าง ๆ ประกอบไว้อย่างกว้างขวางและแตกต่างกัน ทั้งนี้สืบเนื่องจากมุมมองของการให้คำนิยามที่แตกต่างกันส่งผลให้การพิจารณาลักษณะเพิ่มเติมของการศรัทธาแตกต่างกันไปด้วย ในที่นี้ผู้วิจัยเห็นควรนำมากล่าวโดยสรุปเป็นสองทัศนะ ดังนี้

ทัศนะที่หนึ่ง มีความเห็นว่า อีมานมีลักษณะคงที่ไม่มีเพิ่มขึ้นหรือหย่อนลง เป็นความเห็นของกลุ่มที่ให้ความหมายการศรัทธาตามหลักวิชาการว่าหมายถึง ความเชื่อมั่นด้วยจิตใจ และหรือการยอมรับด้วยวาจา แต่ไม่รวมถึงการปฏิบัติด้วยอวัยวะร่างกาย (al-Ash'ari, 1990 : 219)

ทัศนะที่สอง มีความเห็นว่า การศรัทธาอาจเพิ่มขึ้นหรือหย่อนลงได้ ซึ่งเป็นทัศนะของนักวิชาการส่วนใหญ่ที่ได้ให้ความหมายการศรัทธารวมไปถึงการปฏิบัติต่าง ๆ ด้วยร่างกาย (al-Sābūnī, 1994 : 105, 270-271) ผู้วิจัยเห็นว่าทัศนะนี้เป็นทัศนะที่ถูกต้องด้วยเหตุผลและหลักฐานทั้งจากอัลกุรอานและสุนนะฮ์ ส่วนหนึ่งของหลักฐานที่นำมาอ้างมีดังนี้

หลักฐานจากอัลกุรอาน อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ
 آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ
 الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ
 دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ ﴾

(บทอัลอัมฟาต โองการที่ 2-4)

ความว่า “แท้จริงบรรดาผู้ที่ศรัทธานั้นคือผู้ที่เมื่ออัลลอฮ์ถูกกล่าวขึ้นแล้วหัวใจของพวกเขาก็หวั่นเกรง และเมื่อบรรดาโองการของพระองค์ถูกอ่านแก่พวกเขาโองการเหล่านั้นก็เพิ่มพูนการศรัทธาแก่พวกเขา และแค่พระเจ้าของพวกเขาเท่านั้นพวกเขา มอบหมายกัน คือบรรดาผู้ที่ดำรงไว้ซึ่งการละหมาดและส่วนหนึ่งจากสิ่งที่เราได้ ให้เป็นปัจจัยยังชีพแก่พวกเขา พวกเขาที่บริจาต ชนเหล่านี้แหละพวกเขาคือ ผู้ศรัทธาอย่างแท้จริงโดยที่พวกเขาจะได้รับหลายชั้น ณ พระเจ้าของพวกเขาและ จะได้รับการอภัยโทษและปัจจัยยังชีพอันมากมาย”

อีกโองการหนึ่ง อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا ... الْآيَةَ﴾

(ส่วนหนึ่งจาก โองการที่ 173 บท อาละอิมรอน)

ความว่า “บรรดาผู้(ศรัทธา)ที่ผู้คนได้กล่าวแก่พวกเขาว่า แท้จริงมีผู้คนได้ชุมนุม สำหรับพวกท่าน ดังนั้นพวกท่านจงกลัวพวกเขาเถิด แล้วมันได้เพิ่มการอีมานแก่ พวกเขา...”

ส่วนหลักฐานจากอัลหะดีษ มีรายงานเล่าจากอะบูซุรเราะฮ์ ﷺ ว่าท่านเราะฮ์ฎูล ﷺ กล่าวว่

((جَدِّدُوا إِيمَانَكُمْ، قِيلَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَكَيْفَ نُجَدِّدُ إِيمَانَنَا، قَالَ : أَكْثِرُوا مِنْ قَوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹))

ความว่า “พวกท่านทั้งหลายจงทำให้การศรัทธาของพวกท่านใหม่อยู่เสมอ มีคน หนึ่งกล่าวว่า โอ้ท่านเราะฮ์ฎูล ﷺ เราจะทำให้การศรัทธาของเราใหม่อยู่เสมอ ได้อย่างไร ท่านเราะฮ์ฎูล ﷺ กล่าวว่า พวกท่านจงหมั่นกล่าว “ลาอิลาฮะอิลลัลลอฮ์” ให้มาก ๆ”

เล่าจาก อะบูซุรเราะฮ์ ﷺ อีกว่า ท่านเราะฮ์ฎูล ﷺ กล่าวว่า

((الْإِيمَانُ بِضَعٍ وَسَبْعُونَ، أَوْ بِضَعٍ وَسِتُّونَ شَعْبَةً، فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ،))

¹ บันทึกโดยอะหฺมัด, จากอะบูซุรเราะฮ์ ﷺ หะดีษหมายเลข 8353.

وَأَذَانَهَا إِمَاطَةٌ أَلْدَىٰ عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ)¹

ความว่า “การศรัทธานั้นมีเจ็ดสิบกว่า หรือหกสิบกว่าแขนง ที่เลอเลิศที่สุด คือการกล่าว ลาอิลลาฮะอิลลัลลลอฮฺ และคำที่สุด คือการขจัดภยันตรายออกจากถนนหนทาง และความละอายเป็นแขนงหนึ่งของการศรัทธา”

ดังนั้น การศรัทธาจึงอาจเพิ่มขึ้นและลดลงได้ ทั้งนี้ด้วยหลายปัจจัย อาทิ หลักฐานหรือเหตุผลเกี่ยวกับความศรัทธาในอัลลอฮฺ ﷻ สภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต หน้าที่การงาน การศึกษา ตลอดจนระดับความเข้มแข็งหรือความถ้อยในการปฏิบัติศาสนกิจ ความอดทน ออกกำลังกาย หรือแม้กระทั่งความมุ่งมั่นอดทนในการอบรมเลี้ยงดูบุตรตามครรลองแห่งอิสลามของบิดามารดา เหล่านี้ย่อมเป็นสิ่งที่วัดถึงความศรัทธาที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงได้

อาลี อิบน์ อะบีฏอลิบ (‘Ali Ibn Abi Talib) กล่าวว่า “การศรัทธาจะปรากฏขึ้นเป็นประกายสีขาวเมื่อบ่าวปฏิบัติความดีต่าง ๆ ประกายสีขาวนั้นก็ขยายกว้างกระทั่งหัวใจทั้งดวงเป็นสีขาว และการกลับกลอกนั้นจะปรากฏเป็นจุดสีดำ เมื่อบ่าวกระทำถึงต้องห้ามต่าง ๆ จุดดำก็ขยายวงกว้างขึ้นจนกระทั่งแผ่คลุมทั่วหัวใจ และนั่นคือความหมายของการประทับตราลงบนหัวใจ” (อ้างถึงใน ‘Abd al-‘Aziz, 1990 : 241)

อัลกอรอฎอวี (al-Qaradāwi, 1985 : 167) กล่าวถึงความแตกต่างในระดับขั้นของการศรัทธาว่า “มุสลิมทุกคนใช้ว่าการศรัทธาของเขาจะอยู่ในระดับเดียวกัน เพราะมันขึ้นอยู่กับความเคร่งครัดในคำสั่งใช้หรือห้ามของอัลลอฮฺ ﷻ ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้ที่อยู่ในระดับของมุสลิม มุอฺมิน และผู้ทรงคุณธรรม (อิหฺसान) สูงส่ง”

1.1.5 ความสัมพันธ์ระหว่างการศรัทธา(อีมาน)กับอิสลาม

อีมานกับอิสลามมีความหมายคาบเกี่ยวสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อีมานตามความหมายเชิงวิชาการในทัศนะของนักปราชญ์ส่วนใหญ่ได้กล่าวแล้วข้างต้น หมายถึงความเชื่อมั่นด้วยจิตใจซึ่งถือเป็นแกนหลักของการศรัทธา ประกอบด้วยการกล่าวยอมรับด้วยถ้อยคำและการปฏิบัติทางร่างกายซึ่งถือเป็นส่วนสมบูรณ์ของอีมาน อีมานตามความหมายนี้จึงมีนัยครอบคลุมสิ่งที่อยู่ภายใต้ความหมายของอิสลามด้วย เพราะอิสลามหมายถึง การกล่าวยอมรับด้วยวาจาและปฏิบัติด้วยร่างกาย ดังปรากฏในหะดีษที่ท่านเราะสูล ﷺ ได้อธิบายความหมายของอีมาน อิสลาม และอิหฺसानแก่ญิบรีล ความว่า

¹ บันทึกโดยบุคอรี, ญิบรีล, 2 บทที่ 2 หะดีษหมายเลข 8 ; บุคหิม, ญิบรีล, 2 บทที่ 2 หะดีษหมายเลข 51 และ อัคเศมิซี, ญิบรีล, 27 บทที่ 6 หะดีษหมายเลข 2539 (อัคเศมิซี กล่าวว่า หะดีษนี้เป็นหะดีษหะสันเศาะอียะฮ์) ส่วนบันทึกอ้างอิงของมุสลิม.

“อิสลาม คือ การที่ท่านปฏิญาณว่า ไม่มีพระเจ้าใดที่เที่ยงแท้พ้นออกจากอัลลอฮ์ และมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์ และการที่ท่านดำรงไว้ซึ่งการละหมาด และการที่ท่านจ่ายซะกาต และการที่ท่านถือศีลอดในเดือนรอมฎอน และการที่ท่านประกอบพิธีฮัจญ์ถ้าหากมีความสามารถ”¹

อิมานกับอิสลามจึงมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กระนั้นก็ตามบางโองการแห่งอัลกุรอานบ่งชี้ว่า อิมานกับอิสลามมีความหมายเฉพาะที่แตกต่างกัน เช่น ในบทอัลหุญรูด อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا ... الآية ﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 14 บทอัลหุญรูด)

ความว่า “อาหรับชาวชนบทกล่าวว่าเราศรัทธาแล้ว จงกล่าวเถิด(มุฮัมมัด)ว่า พวกท่านยังมีได้ศรัทธา แต่จงกล่าวเถิดว่าเราเข้ารับอิสลามแล้ว...”

นอกจากนั้น ในหะดีษก็ปรากฏถึงคล้ายคลึงกันนั้น บรรดานักวิชาการจึงได้รวบรวมและอธิบายความหมายที่คาบเกี่ยวระหว่างอิมานกับอิสลาม ไว้เป็นหลักเกณฑ์ว่า ถ้าหากคำทั้งสองถูกกล่าวอยู่ในที่เดียวกันแต่ละคำมีความหมายเฉพาะที่ต่างกัน และหากถูกกล่าวอยู่ในที่ต่างกันทั้งสองคำจะมีความหมายเดียวกัน (al-Azhar, 1984 : 1/137) คล้ายกับคำว่า “พะกัร” (คนยากจน) กับ “มัสกัร” (คนขี้ดสน) กล่าวคือ หากกล่าวคำหนึ่งคำใดแต่เพียงคำเดียวย่อมมีความหมายครอบคลุมถึงความหมายที่อยู่ภายใต้ของอีกคำหนึ่ง แต่ถ้าหากกล่าวถึงทั้งสองคำอยู่ในที่เดียวกันแต่ละคำย่อมมีความหมายเฉพาะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ คนยากจนมีความหมายในแง่หนึ่ง และคนขี้ดสนก็จะมี ความหมาย ยากจนในอีกแง่หนึ่ง (al-Shubbil, 1957 : 427)

หะดีษของท่านเราะสูล ﷺ ที่ได้อธิบายความหมายของอิสลามและอิมานเพื่อตอบคำถามของญิบรีลดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ทำให้ทราบได้ว่าความหมายเฉพาะของอิมาน คือ การเชื่อมั่นด้วยจิตใจต่ออัลลอฮ์ ﷻ ต่อบรรดามลาอิกะฮ์ ต่อบรรดาทูตผู้รับสารจากพระองค์ ต่อวันอาคีเราะฮ์ และต่อกำหนดสภาพการณ์ของอัลลอฮ์ ﷻ และความหมายเฉพาะของอิสลาม คือ การปฏิญาณตนว่าไม่มีพระเจ้าที่เที่ยงแท้พ้นออกจากอัลลอฮ์ ﷻ และมุฮัมมัดเป็นเราะสูลของอัลลอฮ์ ﷻ การปฏิบัติละหมาด การบริจาคซะกาต การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน และการประกอบพิธีฮัจญ์ อิมานกับอิสลามจึงเป็นคำที่มีความหมายเฉพาะที่แตกต่างกัน ในขณะที่เดียวกันก็มีความหมายที่คาบเกี่ยวครอบคลุมซึ่งกัน

¹ เห็นส่วนหนึ่งของความหมายหะดีษที่รายงานโดยบุกอรี กิตาบที่ 2 หน้าที่ 38 หะดีษหมายเลข 51.

และกัน สัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ ความมีอิสลามที่ปราศจากอิมานย่อมไม่มีความหมายใด ๆ ดังเช่น อิสลามของพวกมุนาฟิควน และการอิมานที่สถิตอยู่ในจิตใจโดยปราศจากอิสลามที่ปรากฏ ออกมาทางลิ้นและกายแม้จะมีความหมายสำหรับอัลลอฮ์ ﷻ (เพราะพระองค์ย่อมล่วงรู้ถึงสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจ) แต่ในระหว่างมนุษย์ด้วยกันย่อมไม่เป็นที่ประจักษ์ และผู้มีอิมานเช่นนี้ก็ไม่อาจได้รับการปฏิบัติในฐานะผู้ศรัทธาคนหนึ่ง (al-Azhar, 1984 : 1/127) เพราะมนุษย์ไม่สามารถล่วงรู้ถึงสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจ การปฏิบัติของมนุษย์จึงต้องวางอยู่บนพื้นฐานของพฤติกรรมอันเป็นประจักษ์ที่อาจสังเกตเห็นได้เท่านั้น

อิมานและอิสลามเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน หลักศรัทธาในอิสลามและหลักปฏิบัติจะต้องมีความสอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกันและกัน การมีสถานะเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์ของบุคคลคนหนึ่งจะขาดส่วนหนึ่งส่วนใดจากทั้งสองนี้ไม่ได้ เพราะการศรัทธานั้นเป็นแรงผลักดันไปสู่การปฏิบัติตามหลักศาสนบัญญัติด้วยความบริสุทธิ์ใจ และมุ่งสู่อัลลอฮ์ ﷻ หากบุคคลใดไม่มีความศรัทธาเป็นพื้นฐานย่อมไม่มีแรงขับเคลื่อนใด ๆ ที่จะชักนำไปสู่การปฏิบัติดังกล่าว และไม่มีสิ่งที่จะมาควบคุมจิตใจให้มุ่งสู่พระองค์ กล่าวคือ หากมุสลิมไม่ศรัทธาว่า อัลลอฮ์ ﷻ คือพระเจ้าผู้ทรงบันดาลทุกสรรพสิ่งในจักรวาลนี้ บรรดาอิกะฮ์คือผู้เป็นสื่อกลางระหว่างอัลลอฮ์ ﷻ กับมนุษย์ คัมภีร์ของอัลลอฮ์ ﷻ คือสังฆธรรมคำสอนอันเที่ยงตรง ศาสนทูตคือผู้นำสังฆธรรมจากอัลลอฮ์ ﷻ มาสู่มวลมนุษย์ และวันอาคิเราะฮ์คือวันแห่งการกลับคืนสู่พระองค์เพื่อรับการตอบแทนผลแห่งการกระทำที่ได้ขวนขวายไว้ในโลกนี้ ตลอดจนสภาวะการณ์ความดีความชั่วที่อุบัติขึ้นอัลลอฮ์ ﷻ ทรงเป็นผู้กำหนดแต่เพียงผู้เดียว ย่อมไม่มีแรงงูใจใด ๆ ที่จะทำให้เกิดพลังในการดำรงตนอยู่บนครรลองแห่งอิสลาม ดังนั้น เมื่อพฤติกรรมการดำรงตนอยู่ในความดีงามแห่งอิสลามถูกขับออกมาจากพลังแห่งการอิมาน จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่อิมานย่อมมีความหมายครอบคลุมถึงพฤติกรรมภายนอก หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า พฤติกรรมภายนอกเป็นกิ่งก้านสาขาที่แตกแขนงมาจากการอิมาน เช่น การละหมาด การถือศีลอด ความละอาย การเก็บสิ่งอันครายออกจากถนนหนทาง การเลี้ยงอาหาร และอื่น ๆ เป็นต้น

ในทางกลับกันอิสลามซึ่งตามความหมายเฉพาะหมายถึง หลักการปฏิบัติที่วางอยู่บนหลักอิมาน จึงเป็นเรื่องธรรมดาอีกเช่นเดียวกัน หากจะใช้คำว่าอิสลามในความหมายที่รวมไปถึงการอิมานหรือความเชื่อภายในจิตใจ ดังที่ปรากฏในหะดีษของท่านเราะสูล และในคัมภีร์อัลกุรอานก็ใช้คำว่ามุอฺมินในความหมายมุสลิม และมุสลิมในความหมายมุอฺมิน ดังเช่นในบทอัชชะริยาต อัลลอฮ์ ﷻ ระบุว่า

﴿ فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ

﴿ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٦٦﴾

(บทอรรถาธิบาย โองการที่ 35-36)

ความว่า “ดังนั้นเราได้นำผู้ที่อยู่ในเมืองนั้นจากปวงมุอิมิน(ผู้ศรัทธา)ออกมาให้พ้น และเราไม่พบผู้ใดในเมืองนั้นนอกจากบ้านหลังหนึ่งของมวตมุสลิม (ผู้นอบน้อม)”

ทั้งนี้ เพื่อความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันระหว่างอิมานกับอิสลามจะได้ส่งผลต่อการสร้างบุคลิกภาพของผู้เลื่อมใสศรัทธาในศาสนาอิสลามอย่างเป็นองค์รวมครอบคลุมทั้งกาย วาจา และจิตใจ

1.2 ความสำคัญของการศรัทธาต่อการควบคุมพฤติกรรม

1.2.1 ความหมายของพฤติกรรม

คำว่า พฤติกรรม ตรงกับคำในภาษาอาหรับว่า (السلوك) ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรมอาหรับ และความหมายตามหลักจิตวิทยา ดังนี้

ความหมายตามอัลมุอญัมอัลวะสิฏ์ (al-Mu'jam al-Wasit) พฤติกรรม หมายถึง การปฏิบัติหรือการแสดงออกของมนุษย์ แนวทางหรือทิศทางปฏิกิริยาที่มนุษย์แสดงออก

ความหมาย พฤติกรรม ตามอัลมุอญัมอัลฟิลสะฟีย์ (al- Mu'jam al-Falsafi, 1990 : 148-149) หมายถึง การตอบสนองและการแสดงออกของสิ่งมีชีวิตต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือต่อสถานการณ์ที่บุคคลต้องเผชิญ การแสดงพฤติกรรมของบุคคลจะขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมหรือสิ่งกระตุ้นที่ส่งอิทธิพลให้เกิดปฏิกิริยาอย่างหนึ่งอย่างใดออกมา ณ ช่วงเวลานั้น

ใน มุอญัมลุกะฮะฮ์อัลฟูเกาะฮะฮ์ (Mu'jam Lughat al-Fuqahā', 1988 : 249) พฤติกรรมที่ดี หมายถึง การทำให้คำพูด การกระทำ และการแสดงออกเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับหลักบัญญัติของอิสลาม

ส่วนนิยามพฤติกรรม ตามหลักจิตวิทยาทั่วไปไม่มีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

ประกาเพ็ญ สุวรรณ (2520 : 10) ให้นิยามพฤติกรรมว่าหมายถึง กิจกรรมทุกประการที่มนุษย์กระทำ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะสังเกตได้หรือไม่ได้ เช่น การทำงานของหัวใจ การทำงานของกล้ามเนื้อ การเดิน การพูด การคิด ความรู้สึก ความชอบ ความสนใจ เป็นต้น

พวงทอง ป็องภัย (2540 : 2) กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง ปฏิกิริยาหรือกิจกรรมทุกชนิดของสิ่งมีชีวิตแม้ว่าจะสังเกตได้หรือไม่ก็ตาม เช่น คน หรือ สัตว์ (มีนักพฤติกรรมศาสตร์บางคนได้ให้ความหมาย พฤติกรรมว่ามีความหมายกว้างขวางครอบคลุมไปถึงพฤติกรรมของสิ่งที่ไม่มีชีวิตด้วย เช่น การไหลของน้ำ กระแสลมที่พัด เป็นต้น)

ปรารภศุทธิพิศ์ ทรงวุฒิสีล (2544 : 277) กล่าวว่า นักจิตวิทยาได้ให้ความหมายของพฤติกรรมว่าเป็นกิจกรรมที่มนุษย์แสดงออกโดยมีจุดมุ่งหมายของความต้องการทางด้านสรีระ และด้านสังคม จะทราบได้โดยการสังเกตหรือการใช้เครื่องมือบางอย่างช่วย

ถวิล ชาราโกชน์ และ สรันย์ คำวิสุข, (2544 : 3) ได้กล่าวถึงความหมายของพฤติกรรมตามแนวคิดของ เคแกน และซีแกล (Kagan and Segal, 1992 : 5-6) ว่าหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นการกระทำของร่างกายในแต่ละวัน โดยเริ่มตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้า...จนกระทั่งเรากลับไปที่เตียงนอน และนอนหลับ ซึ่งหมายความว่า ตลอดวันหนึ่งที่ผ่านมาเราต้องทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมไปถึงกิจกรรมที่เป็นกระบวนการทางจิต (Mental process) ได้แก่ ความคิด อารมณ์ แรงจูงใจ และอื่น ๆ

จากคำนิยามต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า พฤติกรรม คือปฏิกิริยา การกระทำหรือการแสดงออกของบุคคลในการตอบสนองต่อสถานการณ์ สภาพแวดล้อม หรือสิ่งกระตุ้นที่บุคคลได้เผชิญ พฤติกรรมหรือการกระทำที่แสดงออกนั้นอาจเป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นสิ่งที่เลว ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมทางกายหรือกระบวนการทางจิตใจ และไม่ว่าจะสังเกตเห็นได้หรือไม่ก็ตาม เช่น การนั่ง การเดิน การนอน การกิน การพูด การละเมิด การฉ้อโกง ความเสียดสี ความกลัว ความโกรธ ความรัก ความดีใจ ความเสียใจ ความอิจฉาริษยา เป็นต้น

1.2.2 การศรัทธากับการควบคุมพฤติกรรม

การศรัทธา แม้ว่าจะจะเป็นพฤติกรรมทางจิตใจที่เร้นลับ ไม่อาจสัมผัสและตวัดอง แต่ถึงเร้นลับภายในจิตใจมักถูกถ่ายทอดออกมาในรูปของพฤติกรรมทางกาย การลงความเห็นเกี่ยวกับความเชื่อหรือการศรัทธาของบุคคลจึงอาศัยการวินิจฉัยจากพฤติกรรม หรือการกระทำเป็นสำคัญ เพราะกรรมเป็นเครื่องซึ่งटना จิตใจคือต้นกำเนิดแห่งความคิด ความรู้สึกที่เป็นนามธรรม และเป็นสิ่งผลักดันให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ

หัวใจ คือ เนื้อก้อนพิเศษภายในร่างกายมนุษย์หากมันถูกหล่อหลอมขัดเกลาดีร่างกายทุกส่วนก็ไปด้วยและเมื่อมันถูกหล่อหลอมให้เสียทุกส่วนของร่างกายก็พลอยเสียตามไปด้วย การศรัทธาที่ถูกคือคือเข้าหลอมจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ความศรัทธามันในจิตใจจึงมีอิทธิพลต่อกระบวนการความคิดและพฤติกรรมที่ติงามของบุคคลซึ่งจะนำพาไปสู่ตั้งธรรมและจริยธรรมอันสูงส่ง ความผาสุกและความสำเร็จที่แท้จริง (al-Jazairi, 1985 : 386) อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ﴿١٠﴾ ﴾

(บทอซซัมซุ โองการที่ 9 – 10)

ความว่า “แน่นอนผู้ซัดเกล้าจิตใจ(ด้วยการจงรักภักดีต่ออัลลอฮ์) ย่อมได้รับความสำเร็จ และแน่นอน ผู้ที่ทำให้มันตกต่ำ (ไร้คุณค่าด้วยการปฏิเสธศรัทธาและฝ่าฝืน) ย่อมล้มเหลว”

อีกโองการหนึ่ง อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَتَهُى النَّفْسَ مِنَ الْهَوَىٰ ۖ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ۝٤١﴾

(บทอันนาซีฮัต โองการที่ 40 - 41)

ความว่า “และสำหรับผู้ที่หวาดหวั่นต่อการยืนอยู่เบื้องหน้าพระเจ้าของเขา และได้หวังเห็นชิวจิตใจจากกิเลสต่ำ แน่แท้สวนสวรรค์ก็จะเป็นที่พำนักของเขา”

การศรัทธาที่มั่นคงย่อมสร้างจิตสำนึกของบุคคลให้มีความเข้มแข็งไม่หวั่นไหว สามารถฝ่าฟันอุปสรรคและควบคุมอำนาจใฝ่ต่ำ ไม่ตกเป็นเหยื่อความชั่วร้ายและการล่อลวงของชัยฏอน การปลูกฝังการศรัทธาให้มั่นคงอยู่ในจิตใจจึงเป็นการยกระดับจิตใจของมุสลิมให้มีความรัก และฝักใฝ่ในคุณธรรมความดีงามอันจะส่งผลต่อพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตโดยรวม

อุมัร อาอะฮ์ (Umar Awdah, 1995 : 225) กล่าวว่า “การศรัทธามีบทบาทสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมทั้งภายในและภายนอก” พฤติกรรมภายในได้แก่ ความรู้สึกรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจ ผู้ที่มีศรัทธาย่อมไม่คิดที่จะกระทำการที่ฝ่าฝืนเจตนารมณ์แห่งการศรัทธา คิดอยู่แต่ในกรอบแห่งคุณธรรม ระลึกถึงอัลลอฮ์ ﷻ มั่นใจในความโปรดปรานและช่วยเหลือของพระองค์ อบอุ่นใจ อดทน อดกลั้น ไม่ท้อแท้สิ้นหวังไม่ว่าจะตกอยู่ในสภาวะการณ์ใด นอกจากนั้นจิตใจที่มีศรัทธายังทำให้รู้สึกมีพลังในการหักห้ามอารมณ์ใฝ่ต่ำ มีความเด็ดเดี่ยวในการละเว้นความชั่ว มีความกล้าที่จะทำ ความดีและมีกำลังใจในการดำรงตนตามครรลองของอิสลาม เหล่านี้คืออิทธิพลของการศรัทธาที่มีต่อความรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจ

ส่วนพฤติกรรมภายนอกนั้นได้แก่ การปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ ทั้งประเภทที่มีรูปแบบพิธีเฉพาะ เช่น การละหมาด การถือศีลอด และประเภทที่ไม่มีแบบพิธีเฉพาะ เช่น การให้เกียรติแขกผู้มาเยือน การเคารพสิทธิของเพื่อนบ้าน การใช้วาจาไพเราะอ่อนหวาน การประกอบอาชีพการงาน การทำความสะอาด การเก็บกวาดเศษขยะมูลฝอย ตลอดจนการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น การนั่ง การเดิน การนอน การกิน การพูด และอื่น ๆ ทั้งยังมีความหมายรวมไปถึงการงดเว้น ไม่กระทำหรือไม่เข้าใกล้สิ่งต้องห้าม เช่น ไม่คั่งภาคีต่ออัลลอฮ์ ﷻ ไม่เข้าใกล้การผิดประเวณี ไม่ดื่มสุรายาเมา ไม่เสพสิ่งเสพติด ไม่เล่นการพนัน และไม่ยุ่งเกี่ยวกับสิ่งไร้สาระ เป็นต้น เหล่านี้ล้วน

เป็นพฤติกรรมที่อยู่ภายใต้การควบคุมของการศรัทธาแห่งจิตใจทั้งสิ้น อัลลอฮ์ ﷻ ทรงตรัสถึงการศรัทธาควบคู่กับและการปฏิบัติความดีไว้ในอัลกุรอานมากกว่าห้าสิบห้าครั้ง (Qal'aji, 1988 : 271) เพื่อยืนยันว่าการศรัทธากับการพฤติกรรมที่ดีงามเป็นสิ่งคู่กันแบบไม่อาจแยกจากกันได้ กุฏบ (Gutb, 1998 : 6/3967) กล่าวว่า “พฤติกรรมที่ดีงามคือผลลัพ์โดยธรรมชาติของการอีมาน” เช่นเดียวกับที่ ยูซุฟ (Yusuf, 2002 : 278) กล่าวถึงผลลัพ์โดยธรรมชาติของการอีมาน ไว้อย่างสอดคล้องกับ กุฏบ ว่า อัลกุรอานหลายโองการที่ได้กล่าวถึงการศรัทธาหรือผู้ศรัทธาควบคู่ไปกับการปฏิบัติความดีงามนั้นเป็นการแปลความหมายของการศรัทธาในเชิงปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม คือว่าความศรัทธาที่แท้จริงจะยังไม่เกิดขึ้นจนกว่าจะได้มีการกระทำในสิ่งที่ดีงามหรือมีพฤติกรรมที่ดี การศรัทธาในอิสลามจึงมิใช่ความรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจแต่เพียงอย่างเดียว หากต้องเป็นความรู้สึกนึกคิดที่สามารถขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมด้วย มิฉะนั้นก็จะไม่ถือเป็นการศรัทธาที่ถูกต้อง

การศรัทธาจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของมวลมุสลิม เป็นปัจจัยสำคัญในการปรับแนวความคิด มุมมอง และการปฏิบัติ ทำให้พฤติกรรมภายนอกเชื่อมโยงอยู่กับเจตนาภายในจิตใจ เพราะทุกครั้งที่มีการปฏิบัติศาสนกิจต้องกระทำด้วยจิตใจสำนึกและเจตนาเพื่ออัลลอฮ์ ﷻ ซึ่งเป็นนัยที่แสดงถึงความสำคัญของการศรัทธาต่อพฤติกรรม ด้วยเหตุนี้พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนชั่วช้าย่อมเกิดจากภาวะที่ไร้ศรัทธาควบคุม หรือเพราะความศรัทธาที่บางเบาจึงไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมให้อยู่ในกรอบแห่งคุณธรรมได้ ท่านเราะสูล ﷺ กล่าวว่า

((لَا يَزِينِي الزَّانِي، حِينَ يَزِينِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ، حِينَ يَشْرَبُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ...))¹

ความว่า “ผู้ผิดประเวณีจะไม่ผิดประเวณี(หาก)ขณะผิดประเวณีเขาเป็นผู้ศรัทธา และจะไม่ดื่มน้ำเมา(หาก)ขณะดื่มเขาเป็นผู้ศรัทธา และจะไม่ขโมย(หาก)ขณะขโมยเขาเป็นผู้ศรัทธา...”

ตามนัยโดยรวมของหะดีษนี้ ท่านเราะสูล ﷺ ปฏิเสธความศรัทธาของบุคคลที่ผิดประเวณี คีมีสิ่งมีนเมา และลักขโมย กล่าวคือขณะกระทำผิดเขาไม่ใช่ผู้ศรัทธา หรืออีกนัยหนึ่งตราบใดที่เขา ยังเป็นผู้ศรัทธาเขาข่อมไม่ประพฤดิชั่วอย่างร้ายแรงเช่นนั้น นักปราชญ์มีความเห็นแตกต่างกันว่าการปฏิเสธศรัทธาในที่นี้หมายถึงปฏิเสธโดยสิ้นเชิง หรือปฏิเสธความสมบูรณ์ของความศรัทธา

¹ ส่วนหนึ่งของหะดีษที่รายงานโดยบุคอรี, กิตาบที่ 29 บายที่ 30 หะดีษหมายเลข 2295 ; มุสลิม, กิตาบที่ 2, บายที่ 24, หะดีษหมายเลข 86 ; อัลติรมิซีย์, กิตาบที่ 37 บายที่ 17 หะดีษหมายเลข 2549 (อัลติรมิซีย์ กล่าวว่า หะดีษนี้เป็นหะดีษหะสันเศาะฮ์หะเราะบ) ส่วนหนึ่งที่อ้างเป็นของบุคอรี.

อันนะวาวี (al-Nawawi, 1981 : 1/352) กล่าวว่า “ความเห็นที่ถูกต้องคือ บุคคลจะไม่ประพฤดิชั่วขณะที่มีศรัทธาอย่างสมบูรณ์”

ดังนั้น การศรัทธาเป็นอำนาจสูงสุดในการยับยั้งความชั่วและควบคุมพฤติกรรมให้อยู่ในแนวทางที่ดีงาม ในขณะที่เดียวกันพฤติกรรมชั่วก็จะส่งผลบั่นทอนความสมบูรณ์ของศรัทธา คือทำให้การศรัทธาลดหย่อนลงและไร้พลังควบคุม อัลกุรอานจึงได้กล่าวถึงเรื่องการศรัทธาโดยควบคู่ด้วยการปฏิบัติความดีงามเสมอ เช่น อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสว่า

﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ ﴾

(บทฮัรเราะฮฺ อังการที่ 29)

ความว่า “บรรดาผู้ศรัทธาและกระทำความดี ความผาสุกย่อมได้แก่พวกเขาและเป็นการกลับที่ดียิ่ง”

อีกโองการหนึ่ง อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสว่า

﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ... الْآيَةُ ﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 23 บทอิบรอฮีม)

ความว่า “บรรดาผู้ศรัทธาและกระทำความดีทั้งหลาย ถูกนำไปเข้าสู่สวนสวรรค์มากมาย มีลำน้ำหลายสายไหลผ่านเบื้องล่างโดยพำนักอยู่ในนั้นตลอดกาลด้วยอนุมัติของพระเจ้าของพวกเขา...”

ความพยายามระพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นคุณงามความดีอยู่ตลอดเวลาด้วยความบริสุทธิ์ใจต่ออัลลอฮฺ ﷻ ย่อมเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงความศรัทธาอันเที่ยงแท้ ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อตัวบุคคลในด้านการดำเนินชีวิต การควบคุมความประพฤติ ความคิด ความรู้สึกรู้สีก และศีลธรรมจรรยาให้อยู่ในกรอบครรลองที่ดีงาม และจะส่งผลดีต่อครอบครัวตลอดจนถึงสังคมโดยรวม

2. การอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลาม

2.1 ความหมายของการอบรมเลี้ยงดูตามหลักภาษาศาสตร์และวิชาการ

2.1.1 ความหมายของการอบรมเลี้ยงดูตามหลักภาษาศาสตร์

คำว่า การอบรมเลี้ยงดู ในภาษาอาหรับใช้คำว่า *ดร์บียะฮฺ* (دربية) ซึ่งเป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาอาหรับแต่ดั้งเดิมโดยไม่ได้วิวัฒนาการมาจากภาษาอื่น คำว่า *ดร์บียะฮฺ* เป็นคำที่มีรากศัพท์ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมภาษาอาหรับทั้งยุคเก่าและยุคใหม่ อันนิหฺลาวี (al-Nihlāwī, 1996 : 13) กล่าวว่าในตำราพจนานุกรมภาษาอาหรับระบุถึงรากศัพท์ทางภาษาศาสตร์ของคำว่า *ดร์บียะฮฺ* เอาไว้โดยมีรากศัพท์มาจาก 3 รูปคำ ดังนี้

(1) คำว่า *ร้อบา* ฮฺรฺบฺ ۛ ۛ หมายความว่า เพิ่มพูน เติบโต ออกงาม

(2) คำว่า *ร้อบียะ* ฮฺรฺบ ۛ ۛ ۛ อยู่ในคำซึ่ง ค่อฟียะ ซักฟา ۛ ۛ หมายความว่า เจริญเติบโต

โต

(3) คำว่า *ร้อบบะ* ฮฺรฺบ ۛ ۛ ۛ อยู่ในคำซึ่ง มัดคะ ฮะมุคฺ ۛ ۛ หมายความว่า การปรับปรุงแก้ไข การปกครอง และการอภิบาล ตลอดจนการดูแลเอาใจใส่

อิบฺนุ ฟาริส กล่าวว่า ความหมายที่สาม เป็นความหมายที่ครอบคลุมเนื้อหาของคำว่า *ดร์บียะฮฺ* มากที่สุด (1970, อ้างถึงใน 'Araqūsī, 1998 : 51-52) คำว่า *ดร์บียะฮฺ* จึงมีรากศัพท์เดิมมาจากคำที่สามนี้ เช่นเดียวกับที่ อัลบัยฎอวี (al-Baidāwī, 1996 : 51- 52) ได้ให้ความหมายคำว่า *ฮฺรฺร้อบ* (ۛ) หมายความว่าหมายถึง *ดร์บียะฮฺ* คือ กระบวนการที่ทำให้สิ่งหนึ่งบรรลุสู่ความสมบูรณ์ของมันอย่างค่อยเป็นค่อยไปที่ละขั้นตอน และคำว่า *ฮฺรฺร้อบ* นี้ได้ถูกนำไปเป็นคุณลักษณะหนึ่งของอัลลอฮฺเพื่อแสดงถึงนัยแห่งความปรีชาญาณยิ่งของพระองค์ในการดั่งกล่าว

ความหมายทางด้านภาษาศาสตร์ของคำว่า *ดร์บียะฮฺ* ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักภาษาศาสตร์ หมายถึง “ กระบวนการสร้างสรรค์ผู้เยาว์ให้เจริญเติบโตขึ้นทีละขั้นจนบรรลุสู่ความสมบูรณ์” โดยเน้นความหมายของการอบรมเลี้ยงดูว่าเป็นการสร้างสรรค์ เนื่องจาก มันหมายถึงการกำหนดหรือตั้งวางสิ่งหนึ่ง ณ ที่แห่งหนึ่งด้วยความอุตสาหะและทุ่มเททั้งใฝ่ติดตามดูแลอย่างใกล้ชิด คอยปรับปรุงให้เกิดความดีงามและสมดุลอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยไม่ละเลยหรือปล่อยวาง (Suwaid, 1996 : 20) เช่นเดียวกับที่ อัลบานี ได้วิเคราะห์คำว่า *ดร์บียะฮฺ* จากรากศัพท์ทั้ง 3 รูปคำว่ามี ความหมายประกอบไปด้วยปัจจัยพื้นฐานดังนี้

(1) การพิทักษ์รักษาและเอาใจใส่ต่อธรรมชาติอันบริสุทธิ์ของเด็ก

(2) การพัฒนาแววเด่นและความพร้อมหรือความถนัดของเด็กในทุก ๆ ด้าน

(3) การคอยชี้แนะกลุ่มเยาวชนชาตินับพันและกระตุ่นแววเด่นเพื่อพัฒนาเด็กไปสู่ระดับที่สูงขึ้นอย่างเหมาะสมเป็นลำดับจนถึงขั้นที่สมบูรณ์

(4) คำเน้นการทุกขั้นตอนแบบค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับขั้น (1940, อ้างถึงใน al-Nihlāwī, 1996 : 13)

2.1.2 ความหมายของการอบรมเลี้ยงดู ตามหลักวิชาการ

การอบรมเลี้ยงดู (ศรับียะฮฺ) แม้จะเป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาอาหรับแต่ดั้งเดิม แต่การใช้คำนี้ในความหมายที่บ่งชี้ถึงการอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างเฉพาะเจาะจงนั้น ไม่ปรากฏในยุคแรกๆ ของอิสลาม โดยที่คำว่า ศรับียะฮฺ ถูกใช้ในลักษณะที่หมายถึง การอบรมเลี้ยงดูทั่วไป เนื่องจากวิชาการด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรโดยตรงยังไม่ปรากฏขึ้น กระบวนการศึกษาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างเป็นระบบและการเรียบเรียงตำราด้านนี้มีขึ้นอย่างจริงจังและแพร่หลายเมื่อประมาณ 200 กว่าปีที่ผ่านมามี การอบรมเลี้ยงดูบุตรของครอบครัวมุสลิมในยุคแรก ๆ ของอิสลามจึงได้ใช้แนวทางจากอัลกุรอาน แบบอย่างจากท่านเราะสูล ﷺ และหะดีษของท่านเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติตลอดมา (al-Muqbil, 1996 : 24) และหลังจากที่วิชาการอิสลามแพร่หลาย ตำราวิชาการอิสลามสาขาต่าง ๆ ได้ถูกเรียบเรียงขึ้นโดยนักวิชาการมุสลิมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งตำราด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรจึงได้มีการนิยามความหมายของการอบรมเลี้ยงดู ในลักษณะที่บ่งชี้ถึงการอบรมเลี้ยงดูบุตรโดยเฉพาะ ซึ่ง นักวิชาการส่วนมากต่างให้นิยามไปในทิศทางที่สอดคล้องกันทั้งในหลักการและเป้าหมาย คือ รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูบุตรที่ยึดแนวทางจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษเป็นหลัก ดังที่ผู้วิจัยจะหยิบยกนิยามของนักวิชาการบางท่านมากล่าวถึงเป็นอาทิ ดังนี้

มะหฺมูด (Mahmūd, 1997 : 17-28) ให้นิยามการอบรมเลี้ยงดูว่า หมายถึง “กระบวนการทางสังคมที่ศาสนาอิสลามเป็นผู้กำหนดขึ้น เพื่อใช้เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของบุคคลภายใต้การทำหน้าที่ของสามองค์กรหลักคือ บ้าน มัสยิด และ โรงเรียน โดยทั้งสามองค์กรมีหน้าที่เตรียมคนให้พร้อมที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า โดยสอดคล้องกับหลักคำสอนแห่ง คัมภีร์อัลกุรอานและสุนนะฮฺ เพื่อบรรลุสู่สังสรรค์และแนวทางอันเที่ยงตรง”

ความหมายทางด้านวิชาการของการอบรมเลี้ยงดูตามหลักการอิสลามที่กล่าวมาข้างต้น แสดงถึงเอกลักษณ์ รูปแบบ และเป้าหมายของการอบรมเลี้ยงดู โดยมีระบอบที่มีความเป็นเอกเทศในตัวเอง กล่าวคือ การอบรมเลี้ยงดูตามแนวทางอิสลามถูกกำหนดขึ้นบนพื้นฐานของอุดมการณ์อันสูงส่ง อันได้แก่การศรัทธาและคุณธรรมจริยธรรมทางศาสนา และมีองค์กรศาสนาเป็นองค์ประกอบร่วมที่มีความสำคัญในด้านการขัดเกลาจิตวิญญาณ เสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรม กล่าวคือ กระบวนการอบรมเลี้ยงดูตามหลักการอิสลามมีศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องทุกขั้นตอน ดังเห็นได้จากการ

ให้ความสำคัญกับ มัสยิดซึ่งเป็นสถาบันทางศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมสำคัญในการอบรมขัดเกลาเด็ก จากครอบครัว อันหมายถึงการให้ความสำคัญกับบทบาทของศาสนกิจที่ทรงพลังในด้านการขัดเกลา จิตวิญญาณ ซึ่งไม่พบการให้ความสำคัญในลักษณะเช่นนี้จากนิกายการอบรมเลี้ยงดูตามแนวทางอื่น ส่วนในด้านเป้าหมายก็จะพบว่า การอบรมเลี้ยงดูตามแนวทางอิสลามสะท้อนให้เห็นถึงสัจธรรมของการดำเนินชีวิต คือการนำพาบุคคลไปสู่ความสุขที่แท้จริงบนพื้นฐานของคุณธรรมจริยธรรมได้ร่วม เฝ้าศาสนา

ส่วนนิกาย การอบรมเลี้ยงดู ตามหลักวิชาการด้านจิตวิทยา ผู้วิจัยพบว่ามีนักวิชาการด้าน จิตวิทยา ผู้เชี่ยวชาญและนักวิจัยหลายท่านให้ความหมายไว้หลายแง่มุม โดยที่บางท่านแยกนิยาม การอบรม และ การเลี้ยงดู ออกจากกัน และอีกบางท่านให้นิยามไว้ร่วมกัน โดยส่วนหนึ่งเป็นนิยาม ตามวัตถุประสงค์และกรอบทฤษฎีของงานวิจัยแต่ละเรื่อง และอีกส่วนหนึ่งเป็นนิยามความหมาย ทั่วไป ผู้วิจัยนำมากล่าวถึงเพียงบางส่วน ดังนี้

เพ็ญศรี พิชัยสนิธิ ใค้อธิบายโดยแยกตามความหมายของการอบรมและเลี้ยงดู ดังนี้ การอบรม (Discipline) หมายถึง การแนะนำสั่งสอน ฝึกฝนที่มุ่งให้เด็กประพฤติดีมีระเบียบวินัย รู้จักควบคุมตนเอง มีความรับผิดชอบ เป็นต้น การเลี้ยงดู (Rearing) หมายถึง การดูแลเพื่อสนอง ความต้องการของเด็กทั้งกายและใจ โดยมุ่งให้เด็กมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรงทุกระบบ ไม่มีโรค ไม่ มีความพิการ อารมณ์แจ่มใส อุปนิสัยดี ใจคอหนักแน่น สติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีความสัมพันธ์ อันดีกับผู้อื่น เป็นต้น (2522, อ้างถึงใน เบญจพร ปัญญาฯ และคณะ, 2542 : 4)

ดวงเดือน พันธุมนาวิน, อรพิน ชูชม และงามตา วนันทานนท์ (2528 : 3) ให้ความหมาย การเลี้ยงดูเด็ก ว่าหมายถึง การที่ผู้ใกล้ชิดเด็กมีการติดต่อเกี่ยวข้องกับเด็กทั้งทางด้านคำพูด และการ กระทำซึ่งเป็นการสื่อความหมายต่อเด็กทั้งทางด้านความรู้สึกและอารมณ์ของผู้กระทำ ตลอดจนเป็น แนวทางให้ผู้เลี้ยงดูสามารถจะให้รางวัลและลงโทษเด็กได้ นอกจากนั้นยังเป็น โอกาสให้เด็ก ได้ดู แบบอย่างการกระทำของผู้เลี้ยงดูคนด้วย

สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ (2534 : 19) กล่าวว่า การอบรมเลี้ยงดูเด็ก หมายถึง ลักษณะ วิธีการต่าง ๆ ที่ผู้เลี้ยงดูใช้ในการเลี้ยงดูเด็กดูแลเด็ก อบรมสั่งสอนเด็กและการมีปฏิสัมพันธ์กับเด็ก รวมทั้งการปฏิบัติตัวของผู้เลี้ยงดูเด็ก ความคิดเห็นของผู้ใหญ่เกี่ยวกับเด็ก ตลอดจน สื่อ กิจกรรม และ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์ด้วย

2.2 แหล่งที่มาหลักของการอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลาม

การอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลามมีแหล่งที่มาหลักจาก 2 แหล่งด้วยกัน คือ

2.2.1 อัลกุรอาน เนื่องจากอัลกุรอานคือ ชรรมนูญแห่งการดำเนินชีวิตสำหรับมุสลิม เป็นแหล่งที่มาของหลักบัญญัติอิสลามทุกประการทั้งด้านศาสนา การเมือง การปกครองและด้านสังคม เฉพาะอย่างยิ่งกฎระเบียบในการดำเนินชีวิต ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมุสลิมจึงต้องวางอยู่บนพื้นฐานของหลักบัญญัติแห่งอัลกุรอาน การอบรมเลี้ยงดูบุตรเป็นกระบวนการหนึ่งของชีวิตที่สำคัญยิ่งของบุคคลตามฝ่ายคือ บิดา มารดา และบุตร ซึ่งรวมกันเป็นครอบครัวอันเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดและสำคัญที่สุดของสังคม ทำหน้าที่ทั้งผลิตและอบรมสั่งสอนบุตรผู้เป็นสมาชิกใหม่ของสังคมในทุกยุคสมัย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสอดคล้องหรือวางอยู่บนหลักคำสอนแห่งอัลกุรอาน

2.2.2 สุนนะฮฺ คือ แบบอย่างจากท่านเราะสูล ﷺ ในรูปแบบของ คำสอน การปฏิบัติและการยอมรับของท่าน(ต่อสิ่งที่ผู้อื่นปฏิบัติ) สุนนะฮฺเป็นแหล่งที่มาของบัญญัติอิสลามที่มีความสำคัญรองจากอัลกุรอาน ทำหน้าที่อธิบายขยายความอัลกุรอาน ซึ่งบรรดานักวิชาการต่างเห็นพ้องกันว่า สุนนะฮฺคือ คำรัสของอัลลอฮฺ ﷻ รูปแบบหนึ่งโดยมีท่านเราะสูล ﷺ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่แก่นมนุษยชาติ คำสอนของท่านจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานการประทานโอองการของอัลลอฮฺ ﷻ ดังที่พระองค์ ทรงตรัสยืนยันถึงสถานะของสุนนะฮฺว่า

﴿ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۗ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴾

(บทอันนัจมุ โองการที่ 3-4)

ความว่า “และเขา(มุฮัมมัด)ไม่ได้พูดตามอารมณ์ สิ่ง(ที่เขาพูด)นั้นมิใช่อื่นใดนอกจากเป็นวะฮยูที่ถูกประทานลงมา”

ฉะนั้น ทุกสิ่งที่เป็นคำสอนจากท่านเราะสูล ﷺ การปฏิบัติและการยอมรับของท่านต่อสิ่งที่บรรดาเศาะหาบะฮฺ ﷺ ปฏิบัติ ถือเป็นแบบฉบับที่ผู้อยู่ในแนวทางของอิสลามจะต้องยึดเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต รวมถึงเรื่องครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูบุตร อัลลอฮฺ ﷻ ทรงประทานหลักการเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูบุตรผ่านบุคลิกภาพของท่านเราะสูล ﷺ ท่านเป็นบิดาที่ทำหน้าที่ผู้นำครอบครัวอย่างนำข้อยกย่องที่สุด ท่านอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานของท่านบนพื้นฐานแห่ง คุณธรรมจริยธรรมอันสูงส่ง วิธีการต่าง ๆ ที่ท่านใช้อบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน และสิ่งที่ท่านปฏิบัติกับ เด็ก ๆ ถือได้ว่าเป็นศาสตร์ชั้นสูงที่เหมาะสมแก่การยึดเป็นแบบอย่างได้ทุกยุคทุกสมัย ดังที่ผู้วิจัยจะได้หยิบยกสุนนะฮฺของท่านเราะสูล ﷺ ด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรทั้งในรูปแบบของคำสอน และการปฏิบัติของท่านมาอ้างอิงในหัวข้อต่าง ๆ ของการวิจัยนี้

2.3 เป้าหมายของการอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลาม

การอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลามซึ่งมีที่มาจากอัลกุรอานและสุนนะฮ์ มีเป้าหมายสูงสุดเพื่อการสร้างสรรค์พลเมืองดีที่มีประโยชน์ อย่างไม่มีข้อจำกัดทั้งเชื้อชาติ สีผิว ภาษา และวัฒนธรรม (Qutb, 2001 : 13 ; al-Tahhān, 2002 : 29) การสร้างสรรค์พลเมืองดีมีคุณค่าและประโยชน์ตามเจตนารมณ์แห่งอิสลามนั้น เป็นเป้าหมายของการอบรมเลี้ยงดูทั้งในระดับปัจเจกบุคคล คณะบุคคล และรวมไปถึงสังคมโดยรวม ทั้งนี้โดยอาศัยวิธีการที่หลากหลายเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าว (al-Tahhān, 2002 : 30 – 34)

อัลมุกบิล (al-Muqbil, 1996 : 31) กล่าวถึงเป้าหมายของการอบรมเลี้ยงดูโดยจำแนก เป็นเป้าหมายทั่วไปและเป้าหมายเฉพาะ คือ เป้าหมายทั่วไป หมายถึง การนำพามุสลิมให้บรรลุสู่แก่นแท้ของการดำเนินชีวิตว่ามนุษย์ต้องดำเนินชีวิตอย่างไรว่าผู้เคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ อันหมายถึงการดำเนินชีวิตในสภาพบ่าวผู้มีเป้าหมายแห่งชีวิตเพื่อการภักดีและเป็นผู้แทนพระองค์ในหน้าแผ่นดิน ทำหน้าที่จรรโลงสังคมให้มีความมั่นคงและสงบสุขตามเจตนารมณ์แห่งพระองค์ผู้ทรงสร้าง

ส่วนเป้าหมายเฉพาะ หมายถึง การหล่อหลอมบุคคลให้เป็นคนที่สมบูรณ์และสมดุลทั้งร่างกายและจิตวิญญาณตามหลักคำสอนและอุดมการณ์แห่งอิสลาม พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่นในสังคม และต่อพระเจ้า ได้อย่างเต็มกำลังความสามารถ

2.4 สถาบันอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลาม

2.4.1 สถาบันหลักของการอบรมเลี้ยงดูบุตรในอิสลาม

สถาบันหลักของการอบรมเลี้ยงดูในอิสลามประกอบด้วย 3 สถาบันคือ *ครอบครัว (บ้าน) มัสยิด และ โรงเรียน* ทั้ง 3 สถาบันดังกล่าวถือเป็นตัวการหลักสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูและขัดเกลาคุณธรรมจริยธรรมอิสลามแก่เด็กและเยาวชนมุสลิม (al-Nihlāwī, 1996 : 131) การอบรมเลี้ยงดูบุตรตามวิถีแห่งอิสลามจะประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมายได้ด้วยการที่ทั้ง 3 สถาบันหลักทำหน้าที่ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะหน้าที่ของสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษามีลักษณะเหลื่อมซ้อนกันในบางช่วงของเวลาและสถานที่ จนกล่าวได้ว่า การทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูโดยครอบครัว มัสยิด และโรงเรียนมีการสอดประสานและสนับสนุนซึ่งกันและกันอยู่ในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยสามารถทำหน้าที่ร่วมกันได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม และเมื่อย้อนดูประวัติศาสตร์ด้านการศึกษาในอิสลามจะพบว่า การอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลามทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติสามารถกระทำได้ทุกที่ทุกเวลา เช่น ที่บ้าน มัสยิด โรงเรียนหรือที่อื่น ๆ

เพราะท่านเราะสูล ﷺ ได้อบรมสั่งสอนประชาชาติของท่านทั้งในที่ลับและเปิดเผย ทั้งกลางวัน และกลางคืน ขณะท่านก้อยู่บ้านและระหว่างเดินทาง เป็นต้น

ศ็อกกร (Saqr, 1990 : 313-316) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของสถานที่ที่ใช้อบรมหลักคำสอนอิสลามว่า “ในช่วงยุคแรก ๆ ของอิสลามนั้นการอบรมหลักคำสอนของอิสลามจำกัดอยู่เฉพาะที่บ้าน โดยที่บรรดาผู้ปกครองต่างอบรมและพรีสอนคุณธรรมจริยธรรมแก่นุครหลานของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุคของเศาะหาบะฮ์และตาบิอิน ส่วนในยุคต่อมาการอบรมและการให้การศึกษาขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ปกครองและฐานะทางเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ คือ ครอบครัวใดร่ำรวยก็จะหาผู้รู้มาสอนหนังสือและอบรมด้านต่าง ๆ ให้แก่นุครหลาน ส่วนครอบครัวที่ไม่มีความสามารถในด้านนี้ก็จะละเลยเรื่องการศึกษาของบุตรหลาน เพราะว่าเป็นขณะนั้นยังไม่มีโรงเรียนเป็นระบบเช่นในปัจจุบัน และต่อมามัสยิดก็ได้ถูกใช้เป็นสถานที่สำหรับการเรียนการสอนและการศึกษาหาความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ ด้วย”

มัสยิด คือ บ้านของอัลลอฮ์ ﷻ เป็นศูนย์รวมการอบรมทางจิตวิญญาณอันดับแรกของมุสลิมทุกยุคสมัย (Ulwān, 1995 : 939) เป็นศาสนสถานที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในสังคมมุสลิมด้านการอบรมบ่มเพาะคุณธรรมจริยธรรม นับตั้งแต่ยุคของท่านเราะสูล ﷺ ท่านได้ใช้มัสยิดเป็นสถานที่อบรมสั่งสอนหลักการอิสลามให้กับบรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ วิธีชีวิตของมุสลิมจึงผูกพันกับมัสยิดตลอดมา (al-Tahhān, 2002 : 308-309) การใช้มัสยิดเป็นสถานที่สำหรับอบรมจริยธรรมและคุณธรรมแก่เยาวชนก่อให้เกิดผลคือทำให้เด็กใกล้ชิดกับมัสยิด คู่กันกับมัสยิด มีจิตวิญญาณผูกพันกับอัลลอฮ์ ﷻ จิตใจมุ่งมั่นในการเคารพภักดีต่อพระองค์ และระมัดระวังต่อคำสั่งใช้และข้อห้ามต่าง ๆ ของพระองค์ เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมและสร้างสรรค์ประโยชน์ต่อผู้อื่นได้

โรงเรียน เป็นที่อีกแห่งหนึ่งที่ทำหน้าที่รับช่วงต่อจากบ้านหรือครอบครัวในการทำหน้าให้อบรมบ่มสอนเด็ก ๆ เยาวชน โรงเรียนจึงเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญอันดับรองจากครอบครัว ในด้านการเป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้และวิชาการแขนงต่าง ๆ พัฒนาการทางด้านสติปัญญาฝึกฝนและสร้างเสริมให้สมบูรณ์โดยโรงเรียน โรงเรียนและสถานศึกษาจึงเป็นอีกแหล่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตและการพัฒนาการของเด็ก

สถาบันหลักที่สำคัญของการอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลามที่สำคัญจึงประกอบด้วย ครอบครัว มัสยิด และ โรงเรียน การทำหน้าที่อบรมบ่มเพาะคุณธรรมและจริยธรรมอันดีงามของทั้งสามสถาบันที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงถูกเรียกว่าเป็น *ระบบสังคมอิสลาม* โดยทั้งสามองค์กระทำหน้าที่เป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเพื่อเตรียมความพร้อมในการดำเนินชีวิต

อย่างมีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า โดยสอดคล้องกับหลักคำสอนแห่งอัลกุรอาน และสุนนะฮ์ เพื่อบรรลุสู่สังขารและแนวทางอันเที่ยงตรง (Mahmūd, 1997 : 17)

ดังนั้นแม้ว่าครอบครัวจะเป็นองค์กรที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุดในการอบรมเลี้ยงดูและการหล่อหลอมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่าง ๆ หากแต่คำพังครอบครัวและความสามารถของบิดามารดาเพียงอย่างเดียวนั้นอาจเป็นเรื่องยากที่จะทำให้ภารกิจที่ยิ่งใหญ่และยาวนานนี้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จที่พึงประสงค์ นอกจากจะได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่องจากสถาบันร่วมที่มีบทบาทสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันนั่นคือ มัสยิดและโรงเรียน

2.4.2 ความสำคัญของสถาบันครอบครัวต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตร

อัลฮัยละฮ์ (al-Hailah, 1991 : 93) กล่าวว่า ครอบครัว หมายถึง ศูนย์รวมสมาชิกที่อาศัยอยู่ร่วมกันและปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ทำหน้าที่สร้างเสริมลักษณะนิสัยหรือบุคลิกภาพของสมาชิก เป็นจุดหลอมรวมความรักใคร่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความสัมพันธ์ที่ีระหว่างบิดามารดาและบุตร”

คุรซีค อะหมัด (2540 : 36-37) กล่าวว่า “ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่เกิดขึ้นมาเคียงคู่กับการสร้างมนุษย์ เป็นรากฐานของโครงสร้างทางด้านสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ มนุษยชาติเป็นผลผลิตของสถาบันนี้ หลักนิติบัญญัติที่ถูกกล่าวไว้ในอัลกุรอานประมาณหนึ่งในสามเป็นข้อบัญญัติที่ว่าด้วยครอบครัวและกฎเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับครอบครัว ขอบข่ายสิทธิและหน้าที่ทั้งหลายเป็นรากฐานของชีวิตครอบครัว มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างให้เกิดทัศนคติและแบบแผนของความประพฤติที่อิสลามต้องการจะดูแลให้เจริญขึ้น”

ครอบครัวจึงถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสังคมและชุมชน ทั้งยังเป็นกลไกสำคัญที่เสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้แก่สังคมและวัฒนธรรม เป็นหน่วยย่อยที่มีความสำคัญที่สุดเป็นแหล่งกำเนิดและดำรงสืบทอดเผ่าพันธุ์มนุษย์ เป็นแหล่งอบรมถ่ายทอดความเชื่อทางศาสนา การปฏิบัติศาสนกิจ และศีลธรรมจรรรยาต่าง ๆ (al-Ghazālī, n.d. : 59)

จึงกล่าวได้ว่า ครอบครัว คือพื้นฐานแรกในการพัฒนาคน เพราะครอบครัวเป็นบริบทของชีวิตที่สำคัญของเด็กและเยาวชน เด็กทุกคนเกิดมาต้องอาศัยพึ่งพาผู้เลี้ยงดูที่ให้ความรักความอบอุ่นสนองความต้องการเมื่อหิว เมื่อไม่สุขสบาย ได้รับการสัมผัสอ้อมชู อบรม สั่งสอน ภายในบริบทของครอบครัว โดยเฉพาะผู้เลี้ยงดูสำคัญได้แก่มารดาและบิดา หากเกิดความบกพร่องในการดูแลเอาใจใส่ในช่วงวัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในระยะตั้งครรรภ์ วัยทารก จนถึงวัยรุ่นจะก่อให้เกิดปัญหานานับประการ (รุจา ภูไพบูลย์, 2540 : 31) ความบกพร่องใด ๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัว จึงเป็นเหตุแห่งปัญหาสังคมทุกชนิด (ธีระ ประพฤติกิจ, 2536 : บทนำ)

ความบกพร่องของครอบครัวจึงเป็นสิ่งที่วัดความสมดุลของวิถีชีวิตของเด็กและเยาวชน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

2.4.3 จุดมุ่งหมายและหน้าที่ของครอบครัวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรในอิสลาม

การสร้างครอบครัวตามแนวทางอิสลามมีจุดมุ่งหมายหลายประการ ได้แก่ การดำรงชาติพันธุ์มนุษย์ การให้กำเนิดบุตรและการปกป้องธรรมชาติอันบริสุทธิ์ของบุตรความเบี่ยงเบน การสร้างความสงบมั่นคงทางจิตใจ การตอบสนองความต้องการทางธรรมชาติบนพื้นฐานของศีลธรรม ตลอดจนการสร้าง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม และอื่น ๆ (al-Nihlāwī, 1996: 135 - 139 ; ครุซิด อะหมัด, 2540 : 41- 50) จุดมุ่งหมายดังกล่าวส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องเนื่องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรเป็นสำคัญ แนวทางการอบรมเลี้ยงดูบุตรจึงเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่จะเป็นตัวสะท้อนความสำเร็จของการทำหน้าที่ของครอบครัว และเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอขยายความจุดมุ่งหมายและหน้าที่ของครอบครัว ตามที่อัลกุรอานและอัลหะดีษได้กำหนดไว้ ดังนี้

2.4.3.1 การดำรงรักษาชาติพันธุ์มนุษย์ การดำรงรักษาชาติพันธุ์มนุษย์เป็นจุดมุ่งหมายหนึ่งของครอบครัว มนุษยชาติและวัฒนธรรมจะดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ย่อมขึ้นอยู่กับการที่กลไกครอบครัวสามารถให้กำเนิด อบรมเลี้ยงดู และขยายประชากรอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีพและการปกป้องสมาชิกในครอบครัวให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ يَتَأْتِيهَا النَّاسُ آتِفُوا رَبُّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۗ .الآية﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 1 บทอันนิซาอ)

ความว่า “มนุษย์ชาติทั้งหลาย จงยำเกรงต่อพระเจ้าของพวกเขาเจ้าที่ได้บังเกิดพวกเขา มาจากชีวิตหนึ่งและได้ทรงบังเกิดจากชีวิตนั้นซึ่งคู่ครองของเขา และได้ให้แพร่สพัดไปจากทั้งสองนั้นซึ่งบรรดาชายและบรรดาหญิงอันมากมาย...”

การสร้างสถาบันครอบครัวจึงเป็นสิ่งที่ได้รับการส่งเสริมในอิสลาม และได้รับการยกย่องเป็นแบบฉบับของท่านเราะฮ์สุล ﷺ ดังปรากฏในหะดีษที่รายงานโดยท่านหญิงอาอิชะฮ์ (เราะฮ์ฎียัลลอฮุอันฮา) ว่า ท่านเราะฮ์สุล ﷺ กล่าวว่า

1 ((النَّكَاحُ مِنْ سُنَّتِي، فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي، فَلَيْسَ مِنِّي))

ความว่า “การแต่งงานเป็นส่วนหนึ่งของแบบฉบับของฉัน ผู้ใดไม่เจริญรอยตามแบบฉบับของฉัน ผู้นั้นไม่ใช่พวกของฉัน”

ท่านเราะสูล ﷺ กล่าวว่า

2 ((تَزَوَّجُوا الْوُلُودَ، فَإِنِّي مُكَافِّرٌ بِكُمْ أَلَا أَمَم))

ความว่า “ท่านทั้งหลายพึงสมรสกับสตรีที่มีความน่ารักและให้กำเนิดบุตรได้ เพราะฉันจะได้อวดพวกท่านกับประชาชาติทั้งหลาย”

เผ่าพันธุ์ที่ท่านเราะสูล ﷺ จะเอาไปอวดกับประชาชาติทั้งหลายนั้นจะต้องเป็นเผ่าพันธุ์ที่ดี อยู่ในแนวทางของอิสลาม จากหะดีษนี้จึงมีนัยสำคัญบ่งชี้ว่า ครอบครัวมุสลิมจะต้องทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างเต็มความสามารถเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว

2.4.3.2 สร้างความสงบและความมั่นคงทางจิตใจ วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งของการสร้างครอบครัวคือ เพื่อเสริมสร้างและรักษาความผูกพันทางด้านอารมณ์และจิตใจ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกทุกคนในครอบครัว อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสย้ำเกี่ยวกับคุณค่าอันนี้ของครอบครัวไว้ในอัลกุรอานว่า

﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ ﴾

(บทฮัรุม โองการที่ 21)

ความว่า “ และหนึ่งจากสัญญาณทั้งหลายของพระองค์คือ ทรงสร้างคู่ครองให้แก่พวกเจ้าจากตัวของพวกเจ้าเองเพื่อพวกเจ้าจะได้มีความสุขอยู่กับนาง และทรงให้มีความรักใคร่และความเมตตาาระหว่างพวกเจ้า แท้จริงในการนี้ แน่นนอนย่อมเป็นสัญญาณแก่หมู่ชนผู้ใคร่ครวญ”

การที่ครอบครัวมีโครงสร้างของสมาชิกที่สมบูรณ์ ได้แก่ บิดามารดาและบุตร จะมีส่วนสำคัญที่ช่วยเติมเต็มคุณค่าความผูกพันและความอบอุ่นในครอบครัวให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น การมี

¹ บันทึกโดย อิบน์มาญะฮฺ, กิตาบที่ 10 บทที่ 1 หะดีษหมายเลข 1836.

² บันทึกโดย อิบน์มาญะฮฺ, กิตาบที่ 6 บทที่ 4 หะดีษหมายเลข 1754 ; อันนะสออี, กิตาบที่ 26 บทที่ 11 หะดีษหมายเลข 3175.

เด็ก ๆ ช่วยให้คุณค่าในเรื่องความรักเพื่อนมนุษย์ ความสงสาร การอุทิศตน การเสียสละเพื่อผู้อื่น ความอดทนและความกรุณาได้แสดงออกมาเป็นรูปธรรมและปลูกฝังเป็นอุปนิสัย และครอบครัวยังสร้างบรรยากาศที่สร้างสรรค์บุคลิกภาพที่สมบูรณ์ให้แก่สมาชิก ดังนั้นครอบครัวจึงเป็นสถานที่ที่ดีที่สุดในการสร้างความสงบและมั่นคงทางจิตใจให้แก่มนุษย์

2.4.3.3 ปกป้องธรรมชาติอันบริสุทธิ์ของสมาชิกจากความเบี่ยงเบน คือการปลูกฝังหลักการศาสนาที่ถูกต้องมั่นคงเริ่มจากการปลูกฝังหลักศรัทธาให้แก่ การศรัทธาค่ออัลลอฮ์ ﷻ ซึ่งถือเป็นเป้าหมายสำคัญอันดับแรก จากนั้นจึงอบรมสั่งสอนอุดมการณ์ต่าง ๆ ของอิสลามตามลำดับความสำคัญ ทั้งหลักการเชื่อมั่น หลักปฏิบัติทางด้านศาสนาและสังคมที่ครอบคลุมด้านต่าง ๆ ของการดำเนินชีวิต ครอบครัวจึงมีหน้าที่ให้การศึกษาอบรมแก่สมาชิก ถ่ายทอดปลูกฝังวัฒนธรรมและค่านิยมที่ดีงามของสังคม การเลี้ยงดูเด็กจะสมบูรณ์ไม่ได้หากปราศจากการฟูมฟักและปกป้องให้เด็กเจริญเติบโตขึ้นมาประกอบด้วยการศึกษาอบรม การสร้างอุปนิสัยที่ดีงาม และการชักนำให้เด็กค่อยๆรับศาสนา การถ่ายทอดวัฒนธรรม และการอบรมบ่มเพาะให้พวกเขาอยู่กรอบคุณธรรมและจริยธรรมอันดีงาม ดังกล่าวนั้นล้วนถือเป็นภารกิจและหน้าที่ของครอบครัวทั้งสิ้น (คุรซีดอะหมัด, 2540 : 41- 50)

2.4.3.4 ตอบสนองความปรารถนาทางธรรมชาติบนพื้นฐานของศีลธรรม อิสลามส่งเสริมให้หญิงชายทำการสมรสเพื่อตอบสนองความต้องการทางเพศซึ่งเป็นความต้องการทางธรรมชาติบนพื้นฐานของศีลธรรม ทั้งนี้เพื่อที่การสมรสจะเป็นเครื่องป้องกันการประพฤติดิศอันตรายถึงความสัมพันธ์นอกสมรสทุกรูปแบบซึ่งอิสลามได้ประณามและกำหนดบทลงโทษไว้อย่างรุนแรง

จึงกล่าวได้ว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณธรรมและวัฒนธรรมของมนุษย์นับตั้งแต่ถือกำเนิดจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ทั้งยังเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดที่ทำหน้าที่สร้างความสมดุลให้แก่สังคม ครอบครัวจึงเป็นจุดเริ่มต้นของความเจริญอย่างยั่งยืนของสังคมมนุษย์ เฉพาะอย่างยิ่งในระบอบอิสลามแล้วครอบครัวถือเป็นพื้นฐานสำคัญของความเจริญรุ่งเรืองและเป็นศูนย์กลางความแข็งแกร่งมั่นคงของสังคมมุสลิม

2.5 มนุษย์ถูกสร้างให้มีธรรมชาติที่เอื้อต่อการอบรมเลี้ยงดู

ธรรมชาติของการสร้างมนุษย์และลักษณะธรรมชาติที่มนุษย์ถูกสร้างขึ้นดังปรากฏในอัลกุรอานและสุนนะฮ์นั้นเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการอบรมเลี้ยงดูอย่างยิ่งกระทั่งกล่าวได้ว่าการอบรมเลี้ยงดูบุตรกลายเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของมนุษย์ซึ่งแตกต่างจากสัตว์อื่นทั้งหลาย

2.5.1 มนุษย์ถูกสร้างขึ้นจากดินและขยายเผ่าพันธุ์โดยทางบิดามารดา

มนุษย์ถูกให้กำเนิดขึ้นในสภาวะที่ไร้การกล่าวถึงมาก่อน ครั้นแล้วอัลลอฮฺ ﷻ ทรงบันดาลให้มีขึ้นและดำรงเผ่าพันธุ์อยู่บนโลกนี้ด้วยกระบวนการสร้างอันมหัศจรรย์ยิ่ง อัลลอฮฺ ﷻ ทรงสร้างมนุษย์ด้วยการเริ่มจากจุดที่ไม่มีสิ่งใดเป็นองค์ประกอบและไร้การกล่าวถึง แล้วพระองค์ทรงบันดาลให้มีขึ้นอย่างสมบูรณ์และงดงามยิ่ง พระองค์ตรัสว่า

﴿ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ۝١ ﴾

(บทอัลอินซาน โองการที่ 1)

ความว่า “แน่นอนกาลเวลาที่ยาวนานได้เกิดขึ้นแก่มนุษย์ เมื่อเขามีได้เป็นสิ่งที่ถูกกล่าวถึงเลย”

กาลเวลาดังกล่าวหมายถึงกาลเวลาช่วงหนึ่งคือ ราว 40 ปี ก่อนที่มนุษย์ หมายถึงอาดัม عليه السلام บิดาแห่งมนุษยชาติจะถูกสร้างขึ้น มนุษย์อยู่ในสภาพที่เป็นดิน ไร้จิตวิญญาณ ไม่มีกิดคิดศัพท์ใด ๆ ที่ถูกกล่าวขวัญถึง (al-Jazā’ī, 1994 : 5/48) หลังจากนั้นจึงได้ถูกสร้างขึ้นด้วยความประสงค์ของอัลลอฮฺ ﷻ โดยพระองค์ทรงสร้างมนุษย์คนแรกคือ อัดัม มาจากดิน และคู่ครองของอาดัมจากซี่โครงของเขา และทรงให้สืบทอดเผ่าพันธุ์มนุษยชาติจากบุคคลทั้งสอง อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสว่า

﴿ يَتَّيَّهَا النَّاسُ أَنْفُؤا رَبَّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً... الآية ﴾

(ส่วนหนึ่งจากโองการที่ 1 บทอันนิซาอ)

ความว่า “มนุษยชาติทั้งหลาย จงยำเกรงพระเจ้าของพวกเจ้าที่ได้บังเกิดพวกเจ้ามาจากชีวิตหนึ่ง และได้ทรงบังเกิดจากชีวิตนั้นซึ่งคู่ครองของเขา และได้ทรงให้แพร่สะพัดไปจากทั้งสองนั้น ซึ่งบรรดาชายและบรรดาหญิงอันมากมาย...”

ดังนั้น การขยายเผ่าพันธุ์มนุษย์โดยผ่านกระบวนการสมรสระหว่างชายและหญิง การตั้งครรภ์ การคลอด ตลอดจนการให้ดื่มนมของมารดานั้นนับเป็นกระบวนการที่เอื้อต่อการอบรมเลี้ยงดูอย่างยิ่ง เพราะหากพระองค์ทรงประสงค์ที่จะสร้างมนุษย์ทุกคนมาจากดินเหมือนเช่นการสร้างมนุษย์คนแรกก็เป็นเรื่องง่ายค้ายิ่งสำหรับพระองค์ และเมื่อเป็นเช่นนั้นมนุษย์แต่ละคนก็จะถูกบังเกิดขึ้นในสภาพ ไร้บิดามารดา ไร้การตั้งครรภ์ และไร้การเลี้ยงดูอบรมของผู้บังเกิดเกล้า